

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
ΠΜΣ «ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ,
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ»

Κακούνη Πηνελόπη Α.Μ: 4042201602001

Επιβλέπων καθηγητής: Φωτόπουλος Γεώργιος

Τρίπολη 2018

Πρόλογος – ευχαριστίες

Θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γεώργιο Φωτόπουλο για την πολύτιμη καθοδήγησή του. Επιπλέον, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου.

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο 2 – Μεθοδολογία εκπόνησης έρευνας	3
Κεφάλαιο 3 – Έννοιες και ορισμοί της «Παραγωγικότητας της Εργασίας».....	4
3.1 Εισαγωγή.....	4
3.2 Ορισμός της Παραγωγικότητας της Εργασίας	6
3.3 Παράγοντες επηρεασμού της Παραγωγικότητας της Εργασίας	7
3.4 Η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής	9
3.5 Ορισμός του Ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος	9
Κεφάλαιο 4 – Η παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα	11
4.1 Εισαγωγή.....	11
Διάγραμμα 1: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016, φθίνουσα πορεία	12
4.2 Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα - Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης	14
Διάγραμμα 1. Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Βάση: ΕΕ- 28=100, 2007 – 2016	15
Διάγραμμα 2. Παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Βάση: ΕΕ- 28=100, 2007 – 2016.....	15
Διάγραμμα 3. Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016.....	16
Διάγραμμα 4. Παραγωγικότητα Εργασίας της Ελλάδας (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	17
4.3 Ρυθμός μεταβολής Παραγωγικότητας Εργασίας.....	18
Διάγραμμα 5. Ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	19
Διάγραμμα 6. Ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	20
4.4 Διερεύνηση των αιτιών πτώσης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα	21
4.4 Επιλογές ανάπτυξης.....	25
4.5 Συμπεράσματα.....	26
Κεφάλαιο 5 – Η παραγωγικότητα της Εργασίας στις Περιφέρειες της Ελλάδος.....	29
5.1 Εισαγωγή.....	29
Πίνακας 1: Παραγωγικότητα σε χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο 2008-2014.....	30
Πίνακας 2: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014.....	31
Πίνακας 3: Ώρες εργασίας ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014	31
Πίνακας 4: Απασχολούμενοι ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014.....	32
5.2 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	32

Πίνακας 5: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης 2008-2014.....	33
5.3 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας.....	33
Πίνακας 6: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας 2008-2014.....	34
5.4 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας.....	34
Πίνακας 7: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας 2008-2014.....	35
5.5 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Ηπείρου.....	35
Πίνακας 8: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ηπείρου 2008-2014.....	36
5.6 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Θεσσαλίας.....	36
Πίνακας 9: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Θεσσαλίας 2008-2014.....	37
5.7 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Ιόνιων Νήσων.....	37
Πίνακας 10: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ιόνιων Νήσων 2008-2014.....	38
5.8 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας.....	39
Πίνακας 11: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας 2008-2014.....	39
5.9 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας.....	40
Πίνακας 12: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2008-2014.....	41
5.10 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Αττικής.....	41
Πίνακας 13: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Αττικής 2008-2014.....	42
5.11 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Πελοποννήσου.....	42
Πίνακας 14: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Πελοποννήσου 2008-2014.....	43
5.12 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου.....	44
Πίνακας 15: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου 2008-2014.....	45
5.13 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.....	45
Πίνακας 16: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου 2008-2014.....	46
5.14 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Κρήτης.....	47
Πίνακας 17: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Κρήτης 2008-2014.....	48
Κεφάλαιο 6 – Σύγκριση της Παραγωγικότητας της Εργασίας ανάμεσα στις Ελληνικές Περιφέρειες.....	49

Πίνακας 18: Δείκτης Παραγωγικότητας της Εργασίας ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014.....	50
Πίνακας 19: Ώρες εργασίας ανά Περιφέρεια 2008-2014.....	51
Κεφάλαιο 7 – Η κατάσταση στην Ε.Ε και τον κόσμο σε σύγκριση με τις Ελληνικές Περιφέρειες.....	52
Διάγραμμα 7. Ώρες εργασίας για το έτος 2015 (μέσος όρος) σε επιλεγμένες χώρες.....	53
7.2 Η Πολιτικής της Συνοχής.....	54
7.3 Η Υφιστάμενη κατάσταση σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο.....	56
Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	59
Βιβλιογραφία.....	63
Παράρτημα.....	65
Πίνακας Π.1 : Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2008-2016.....	65

Πίνακας διαγραμμάτων και πινάκων	Σελίδα
Διάγραμμα 4.1.1: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016, φθίνουσα πορεία	12
Διάγραμμα 4.2.1. Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Βάση: ΕΕ- 28=100, 2007 – 2016	15
Διάγραμμα 4.2.2. Παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Βάση: ΕΕ- 28=100, 2007 – 2016	15
Διάγραμμα 4.2.3. Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	16
Διάγραμμα 4.2.4. Παραγωγικότητα Εργασίας της Ελλάδας (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	17
Διάγραμμα 4.3.5. Ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	19
Διάγραμμα 4.3.6. Ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016	20
Πίνακας 5.1: Παραγωγικότητα σε χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο 2008-2014	30
Πίνακας 5.2: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014	31
Πίνακας 5.3: Ώρες εργασίας ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014	31
Πίνακας 5.4: Απασχολούμενοι ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014	32
Πίνακας 5.2.5: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης 2008-2014	33
Πίνακας 5.3.6: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας 2008-2014	34
Πίνακας 5.4.7: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας 2008-2014	35
Πίνακας 5.5.8: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ηπείρου 2008-2014	36
Πίνακας 5.6.9: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Θεσσαλίας 2008-2014	37
Πίνακας 5.7.10: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ιόνιων Νήσων 2008-2014	38
Πίνακας 5.8.11: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο,	39
Πίνακας 5.8.12: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο,	41

Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2008-2014	
Πίνακας 5.9.13: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Αττικής 2008-2014	42
Πίνακας 5.10.14: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Πελοποννήσου 2008-2014	43
Πίνακας 5.11.15: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου 2008-2014	45
Πίνακας 5.12.16: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου 2008-2014	46
Πίνακας 5.13.17: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Κρήτης 2008-2014	48
Πίνακας 6.18: Δείκτης Παραγωγικότητας της Εργασίας ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014	50
Πίνακας 6.19: Ωρες εργασίας ανά Περιφέρεια 2008-2014	51
Διάγραμμα 7. 7. Ωρες εργασίας για το έτος 2015 (μέσος όρος) σε επιλεγμένες χώρες	53
Πίνακας Π.1 : Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2008-2016	65

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία, έγινε μια προσπάθεια να προσδιοριστεί η παραγωγικότητα της εργασίας στις Ελληνικές Περιφέρειες καθώς και η διερεύνηση των εξελίξεων στις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας μετά από οχτώ συνεχόμενα έτη ύφεσης, σε ένα από τα ιστορικά χαμηλά επίπεδα της παραγωγής της. Παρόλο που τέθηκε ως στόχος των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της εγχώριας παραγωγής, ο στόχος αυτός δεν επιτεύχθηκε και ο βασικότερος παράγοντας είναι πως η μείωση του μοναδιαίου κόστους επιτυγχάνεται λόγω τις μισθολογικής μείωσης και όχι μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας. Η πρόοδος που επιτεύχθηκε από το 2000 έως το 2008, αντιστράφηκε πλήρως καθώς από 98,4% που ανερχόταν η Παραγωγικότητα της Εργασίας ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα, σε σχέση με το μέσο κοινοτικό όρο το 2008, έως το 2016 μειώθηκε στο 81%, ενώ και η Παραγωγικότητα της Εργασίας της Ελλάδας ως ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, η οποία ανερχόταν στο 78,5% του μέσου όρου της ΕΕ το 2008 έπεσε στο 65,1% το 2016. Με τις τιμές αυτές η Ελλάδα κατατάσσεται το 2016 στην 17η και 20η θέση αντίστοιχα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά τα έτη της κρίσης, 2008 – 2014, υπήρξε πτώση της μέσης παραγωγικότητα της χώρας σε μέσο ποσοστό της τάξης του -3%. Οι Περιφέρειες οι οποίες εμφάνισαν πολύ μεγάλη πτώση κατά την διάρκεια της κρίσης, είναι οι Νησιωτικές περιφέρειες και πιο συγκεκριμένα η Περιφέρεια Ιονίου, Περιφέρεια Βορείου καθώς και Νοτίου Αιγαίου με κατακόρυφη πτώση της τάξης του -16% και -17% αντίστοιχα. Σε ελαφρώς αρνητικά έως και στάσιμα ποσοστά μεταβολής παραγωγικότητας της εργασίας, εμφανίστηκαν μόνο οι περιφέρειες Ηπείρου και Πελοποννήσου με ποσοστά της τάξης του -2% και 0% αντίστοιχα. Τέλος, σε όρους μέτρησης Δείκτη Παραγωγικότητας της Εργασίας σε θετικά επίπεδα εμφάνισαν μόλις τρεις Περιφέρειες, όπως οι Αττικής, Θεσσαλίας και Δυτικής Μακεδονίας με ποσοστά της τάξης του +1%, +3% και +16% αντίστοιχα. Το χαμηλό επίπεδο της ελληνικής παραγωγικότητας αντισταθμίζεται μεν από την αύξηση των ωρών απασχόλησης, ωστόσο η εντατικοποίηση της εργασίας έχει πεπερασμένα όρια, τις φυσικές δηλαδή αντοχές των εργαζομένων. Για αυτό το λόγο μια ουσιαστική και σταθερή αύξηση της παραγωγικότητας μπορεί να προκύψει μόνο μέσω της τεχνολογικής προόδου, της αύξησης των δαπανών σε έρευνα και ανάπτυξη, της ανάπτυξης των κλάδων-κλειδιών της ελληνικής οικονομίας, την επίτευξη εσωτερικών οικονομιών κλίμακας μέσω της διεύρυνσης του ενδοκλαδικού εμπορίου και τέλος της στοχευόμενης ανάπτυξης κλάδων υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Abstract

In this paper, we made an effort to determine labor productivity in Greek Regions, as well as to investigate developments in labor productivity changes after eight consecutive years of recession at one of its historically low levels of production. Although the aim of the economic adjustment programs was to improve the competitiveness of domestic production, this objective was not achieved and the most important factor is that the reduction in unit costs is achieved due to wage reduction rather than through productivity gains. Progress achieved between 2000 and 2008 was fully reversed as from 98.4% of Labor Productivity per employee in Greece compared to the 2008 average in E.U, it fell to 81% by 2016, and the Labor Productivity of Greece as a GDP per hour worked, which amounted to 78.5% of the EU average in 2008, fell to 65.1% in 2016. Greece ranks in 2016 in 17th and 20th place respectively within the European Union. In the years of the crisis, 2008 - 2014, there was a fall in the average productivity of the country at an average rate of -3%. The regions that experienced a very large decline during the crisis are the island regions, and more specifically the Ionian, Northern and Southern Aegean regions with a sharp drop of -16% and -17% respectively. In slightly negative and stagnant percentages of change in labor productivity, only the regions of Epirus and Peloponnese with rates of -2% and 0% respectively appeared. Finally, in terms of a Labor Productivity Index, only three Regions, such as Attica, Thessaly and Western Macedonia, showed positive levels of + 1%, + 3% and + 16%, respectively. The low level of Greek productivity is offset by the increase in hours of employment, however the intensification of work has finite limits, ie the physical strength of workers. For this reason, a substantial and steady increase in productivity can only arise through technological progress, increased spending on research and development, the development of the key sectors of the Greek economy, the achievement of internal economies of scale through the widening of intra-industry trade and finally targeting the growth of high-added value industries.

Κεφάλαιο 1- Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιχειρείται η προσέγγιση, ο προσδιορισμός και η διερεύνηση των εξελίξεων στις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας καθώς η οικονομία της Ελλάδας βρίσκεται μετά από οχτώ συνεχόμενα έτη ύφεσης, σε ένα από τα ιστορικά χαμηλά επίπεδα της παραγωγής της. Η σημασία της παραγωγικότητας της εργασίας κρίνεται πολύ υψηλή καθώς η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας θα μπορούσε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για αύξηση, της παραγωγής, της απασχόλησης, του κέρδους των επιχειρήσεων, και των εισοδημάτων των μισθωτών. Θα μπορούσε με αυτό τον τρόπο η ελληνική οικονομία να απεγκλωβιστεί από το σπирάλ ύφεσης και να μπει ξανά σε τροχιά οικονομικής ανάπτυξης.

Η παραγωγικότητα ορίζεται συνήθως ως το λόγο ενός μέτρου όγκου παραγωγής προς ένα μέτρο χρήσης εισροών (OECD, 2001:11). Ανάμεσα στα διάφορα μέτρα παραγωγικότητας, όπως η παραγωγικότητα κεφαλαίου, η παραγωγικότητα της εργασίας είναι ιδιαίτερα σημαντική στην οικονομική και στατιστική ανάλυση μιας χώρας. Η παραγωγικότητα της εργασίας αποτελεί ένα σημαντικό δείκτη δεδομένου ότι προσφέρει ένα δυναμικό μέτρο της οικονομικής ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας και του βιοτικού επιπέδου εντός μιας οικονομίας. Το μέτρο της παραγωγικότητας της εργασίας, βοηθάει να εξηγηθούν τα βασικά οικονομικά θεμέλια που είναι απαραίτητα τόσο για την οικονομική ανάπτυξη όσο και για την κοινωνική ανάπτυξη (OECD, 2001, κεφ.2). Στη βιβλιογραφία, ο όρος χρησιμοποιείται μερικές φορές για να εκφράσει την παραγωγικότητα της εργασίας και άλλες φορές τη συνολική κερδοφορία των συντελεστών παραγωγής.

Μια διαπεριφερειακή σύγκριση της παραγωγικότητας σε σχέση με ολόκληρη την ομάδα περιφερειών και μεμονωμένους παραγωγικούς τομείς δείχνει ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές όσον αφορά το επίπεδο παραγωγικότητας διάφορων γεωγραφικών περιοχών της Ελλάδας (Γλυτσός, 1998; Πολύζος, & Πετράκος, 2000). Η εφαρμογή μιας αποτελεσματικής περιφερειακής πολιτικής μεταξύ άλλων, συνεπάγεται την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών, που μπορεί να επιτευχθεί μέσω μιας ποικιλίας καθοριστικών παραγόντων παραγωγικότητας, όσο είναι εφικτό και οικονομικά επωφελές ώστε να βελτιωθεί το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα. Ως εκ τούτου, ο εντοπισμός και η ανάλυση των καθοριστικών παραγόντων της αύξησης της

παραγωγικότητας για μεμονωμένους τομείς ή για την περιφερειακή οικονομία μπορεί να συμβάλει στον εντοπισμό των αδυναμιών που δεν επιτρέπουν την πλήρη εκμετάλλευση παραγωγικών παραγόντων και την εξισορρόπηση των οικονομικών ανισοτήτων.

Στην παρούσα εργασία, θα γίνει μια ανάλυση και σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η εργασία αναπτύσσεται σε επτά κεφάλαια. Στο δεύτερο κεφάλαιο αποτυπώνεται η μεθοδολογία εκπόνησης της, στο τρίτο κεφάλαιο, παραθέτονται οι αναγκαίες έννοιες και ορισμοί, στο τέταρτο αποτυπώνεται η παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα. Στο πέμπτο κεφάλαιο αποτυπώνεται η παραγωγικότητα της Εργασίας στις Περιφέρειες της Ελλάδος. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η παραγωγικότητα της εργασίας συγκριτικά ανά περιφέρεια της χώρας. Στο έβδομο κεφάλαιο αποτυπώνεται η κατάσταση στην Ελλάδα σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον κόσμο και η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων και τις προτάσεις που προέκυψαν.

Κεφάλαιο 2 – Μεθοδολογία εκπόνησης έρευνας

Η παρούσα εργασία, αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης για την παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα και στις Ελληνικές Περιφέρειες. Για τη συγγραφή του θεωρητικού μέρους, χρησιμοποιήθηκε ο *παραδοσιακός τύπος* βιβλιογραφικής ανασκόπησης, μέσω του οποίου συνοψίζεται ένα σύνολο πληροφοριών από σχετικές μελέτες που αφορούν το ερευνητικό ζήτημα και συνάγονται συμπεράσματα σχετικά με το εν λόγω θέμα (Cronin, Ryan, & Coughlan, 2008). Ο σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να εξεταστεί την παραγωγικότητα της εργασίας στις Ελληνικές περιφέρειες, να κάνει μια σύγκριση μεταξύ τους καθώς και με την κατάσταση που υπάρχει στην Ε.Ε και τον υπόλοιπο κόσμο.

Η βιβλιογραφία αναζητήθηκε σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων καθώς και σε χειρόγραφα. Χρησιμοποιήθηκε η αναζήτηση λέξεων-κλειδιών, η οποία αποτελεί και την πιο κοινή μέθοδο, για τον εντοπισμό της σχετικής βιβλιογραφίας καθώς και εναλλακτικές λέξεις-κλειδιά με παρόμοιες έννοιες που μας έδωσαν περισσότερες πληροφορίες. Σημαντικό ρόλο στην εκπόνηση της εργασίας έπαιξαν και οι ήδη υπάρχουσες βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις οι οποίες είναι σημαντικές πηγές δεδομένων, αφενός μεν γιατί μας προσέφεραν μια σύνοψη των ερευνητικών δεδομένων και αφετέρου επειδή είχαν συγκεντρωμένες τις βιβλιογραφικές αναφορές που είναι σχετικές με το θέμα. Η συλλογή των στατιστικών δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύγκριση ανάμεσα στις Ελληνικές Περιφέρειες αλλά και για την παρουσίαση άλλων στοιχείων έγινε από σελίδες εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών, όπως είναι η ΕΛΣΤΑΤ, η Eurostat, ο ΟΟΣΑ (OECD) κ.ά. Παρουσιάζονται δεδομένα για την παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα και αναλυτικά για τις Περιφέρειες της Ελλάδος, ενώ γίνεται και μια σύγκριση μεταξύ τους. Στο τέλος γίνεται μια ανασκόπηση με μια συνοπτική περίληψη των ευρημάτων που περιγράφουν την παραγωγικότητα της εργασίας στις Ελληνικές Περιφέρειες, ενώ γίνονται και συγκεκριμένες προτάσεις σχετικά με τη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας στις Ελληνικές Περιφέρειες.

Κεφάλαιο 3 – Έννοιες και ορισμοί της «Παραγωγικότητας της Εργασίας»

3.1 Εισαγωγή

Το παρών κεφάλαιο εκκινεί με μια αναγκαία διάκριση των εννοιών παραγωγής και παραγωγικότητας. Η παραγωγικότητα είναι έννοια που συχνά συγχέεται με την έννοια της παραγωγής. Είναι απαραίτητο να διαχωρίσουμε την παραγωγικότητα από την παραγωγή και να κατανοήσουμε τη διαφορά τους. Παραγωγή είναι ο όγκος των αγαθών και των υπηρεσιών που παράγονται από μια επιχείρηση ή μια οικονομία σε μια καθορισμένη χρονική περίοδο και αποτυπώνει ποσοτικά μεγέθη, απλώς τον αριθμό των προϊόντων. Δεν μας πληροφορεί όμως για τον αριθμό, των εργαζομένων, των μηχανημάτων και του κεφαλαίου που χρησιμοποιήθηκαν.

Η έννοια της παραγωγικότητας, μπορεί να ειπωθεί ότι είναι η αποδοτικότητα στην παραγωγή. Πόσες εκροές, προϊόντα ή υπηρεσίες, παράγονται από ένα δεδομένο συνδυασμό εισροών. Για αυτό τον λόγο η παραγωγικότητα μπορεί να εκφραστεί σαν ένας λόγος εκροών – εισροών. Όταν γίνεται αναφορά στην παραγωγικότητα ενός συντελεστή ή μίας εισροής, μετρώνται οι μονάδες των προϊόντων ή υπηρεσιών που παράγονται σε κάθε μονάδα εισροής. Όταν γίνεται αναφορά στην παραγωγικότητα περισσότερων του ενός συντελεστών, έχουμε δηλαδή πολυπαραγοντική παραγωγικότητα, τότε μετράται η αξία των εκροών που προέρχονται από ένα συγκεκριμένο πλήθος εισροών, όπου συνήθως συναντούμε την εργασία, το κεφάλαιο καθώς και την πρώτη ύλη. Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως η παραγωγικότητα ενός παράγοντα επηρεάζεται άμεσα και από την ένταση της χρήσης του παράγοντα αυτού.

Η παραγωγικότητα της εργασίας, μιας και οι εκτιμήσεις της συνδέονται με την οικονομική μεγέθυνση, την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και το επίπεδο διαβίωσης των εργαζομένων, συνιστά την πιο συνηθισμένη μορφή μονοπαραγοντικής παραγωγικότητας.

Αποτελεί μάλιστα σημαντικό δείκτη της επίδοσης και της ευμάρειας της οικονομίας και σε μακροχρόνιο ορίζοντα δεν υπάρχει τίποτα πιο σημαντικό για την οικονομική ευημερία από το ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας. Για τους νεοκλασικούς οικονομολόγους η παραγωγικότητα είναι συνυφασμένη με τη δυνατότητα οικειοποίησης των αποτελεσμάτων της καινοτομίας, από τις επιχειρήσεις που τις εφαρμόζουν (Ευστράτογλου, 2015: 14-15).

Η παραγωγικότητα αναφέρεται στην ικανότητα δημιουργίας μεγαλύτερης προστιθέμενης αξίας με την ίδια ποσότητα εργασίας ή, γενικότερα, παραγωγικών συντελεστών.

Η σημασία της παραγωγικότητας αναδεικνύεται από το ότι επηρεάζει το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, την απασχόληση και -κατά συνέπεια— την ανεργία. Συγκεκριμένα, η αύξησή της οδηγεί σε αύξηση του εισοδήματος των εργαζομένων και μείωση της ανεργίας. Πέραν του προφανούς οφέλους για την κοινωνία, δημιουργεί κίνητρα για επένδυση στη γνώση και δημιουργική προσπάθεια, και συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή. Επιπλέον, η παραγωγικότητα επηρεάζει την κερδοφορία των επιχειρήσεων και, κατ' επέκταση, την αποτίμησή τους, δηλαδή τις τιμές των μετοχών.

Τέλος, η παραγωγικότητα καθιστά ευκολότερη την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους και τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού, μέσω της αναπτύξεως. Σε αυτό συμβάλλει και το μικρότερο επιτόκιο δανεισμού της κυβερνήσεως λόγω των χαμηλότερων ασφαλιστρων κινδύνου. Ένα επιπλέον θετικό, είναι η δυνατότητα μεγαλύτερης βοήθειας των ανέργων, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στη μείωση του κοινωνικού κόστους των οικονομικών κύκλων και των κρίσεων.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν διάφοροι δείκτες μέτρησης της παραγωγικότητας. Στην παρούσα διατριβή εστιάζουμε **στον δείκτη παραγωγικότητας της εργασίας ο οποίος εκφράζει το προϊόν ανά μονάδα εργασίας**. Συχνά γίνεται λόγος και για την παραγωγικότητα του κεφαλαίου, που ορίζεται ως το προϊόν ανά μονάδα κεφαλαίου.

Οι πιο πάνω δείκτες είναι επιμέρους δείκτες μέτρησης της παραγωγικότητας, αφού κανένας δε λαμβάνει υπόψη όλους τους συντελεστές που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Συνεπώς, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να δίνουν μια παραπλανητική εικόνα για τη συνολική παραγωγικότητα μιας επιχείρησης. Για παράδειγμα, εάν παράγεται η ίδια αξία προϊόντος χρησιμοποιώντας λιγότερη εργασία, τότε ο δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας αυξάνεται. Αυτό όμως δε συνεπάγεται αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας. Αν η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας είναι αποτέλεσμα μιας αυτοματοποίησης στην παραγωγή, τότε ταυτόχρονα μειώνεται και η παραγωγικότητα του κεφαλαίου και η συνολική επίδραση στην παραγωγικότητα είναι αβέβαιη.

Σε εθνικό επίπεδο η Παραγωγικότητα της Εργασίας είναι η αναλογία του ΑΕΠ της οικονομίας ως προς τον απασχολούμενο πληθυσμό και ο ρυθμός

μεταβολής της είναι ένας από τους κυριότερους δείκτες στην εθνική οικονομία, καθώς η παραγωγικότητα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και την ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας.

Η κρίση που έπληξε την Ελληνική οικονομία, όπως θα δούμε στα κεφάλαια που ακολουθούν, επηρέασε αρνητικά την παραγωγή, μείωσε τη παραγωγικότητα, έπληξε βάνουσα το εργατικό δυναμικό, ανάγκασε τις επιχειρήσεις να περικόψουν τις επενδύσεις καθώς υποχώρησε η ζήτηση των προϊόντων και υπηρεσιών τους, ενώ έπαυσε και η χρηματοδότηση τους από την απροθυμία αλλά και τη μικρότερη δυνατότητα των χρηματοδοτών, που είναι κυρίως οι τράπεζες.

Αποτέλεσμα της περικοπής των επενδύσεων είναι η μείωση του ρυθμού αυξήσεως του κεφαλαίου ή ακόμη και η μείωση του κεφαλαίου στην περίπτωση όπου οι νέες επενδύσεις είναι μικρότερες των αποσβέσεων (Αντζουλάτος, 2011: 815)

Η αύξηση δε της παραγωγικότητας και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αποτελεί επιτακτική ανάγκη για την ελληνική οικονομία δεδομένης της πρωτοφανούς ύφεσης που βίωσε κατά τα έτη 2008-2016 και της κάθετης πτώσης του βιοτικού επιπέδου.

3.2 Ορισμός της Παραγωγικότητας της Εργασίας

Ο δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας αποτυπώνει την ικανότητα της εργασίας να παράγει μια ορισμένη ποσότητα προϊόντος. Η ικανότητα αυτή καθορίζεται από διάφορους παράγοντες ή συνδυασμό αυτών, όπως:

- μεταβολές στην ποσότητα του αποθέματος παγίου κεφαλαίου,
- οργανωτικές και τεχνολογικές αλλαγές και εξελίξεις που εμφανίζονται σε επιχειρήσεις και κλάδους της οικονομίας,
- η ύπαρξη και σε ποιο βαθμό οικονομικών κλίμακας,
- οι μεταβολές στο βαθμό χρησιμοποίησης της παραγωγικής δυναμικότητας των συντελεστών παραγωγής, όπως για παράδειγμα η εντατικοποίηση της εργασίας.

Με τον δείκτη της παραγωγικότητας της εργασίας, μπορούμε να διαπιστώσουμε τις μεταβολές που έχουν προκύψει διαχρονικά στις παραγωγικές δυνατότητες μιας οικονομίας ενώ μας προσφέρει τη δυνατότητα να προβούμε σε σύγκριση των χαρακτηριστικών μιας οικονομίας με άλλες οικονομίες. Επιπρόσθετα ο δείκτης της παραγωγικότητας της εργασίας διαθέτει ένα ακόμη πλεονέκτημα στο πλαίσιο ανάπτυξης της παρούσας διατριβής, που είναι η απλότητα στην κατασκευή του,

καθώς και οι περιορισμένες απαιτήσεις που έχει για στατιστικά στοιχεία. Τέλος μεγάλο θεωρείται και το εύρος εφαρμογής του, καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της παραγωγικότητας μιας επιχείρησης, ενός κλάδου ή συνολικά μιας οικονομίας. Για τους παραπάνω λόγους ο δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας θεωρείται ο πιο διαδεδομένος δείκτης μέτρησης της παραγωγικότητας.

Ο δείκτης δε που χρησιμοποιείται περισσότερο για τη μέτρηση της παραγωγικότητας της εργασίας για μια ορισμένη χρονική περίοδο (συνήθως ένα έτος) ορίζεται, από το λόγο της προστιθέμενης αξίας (VA) προς την ποσότητα εργασίας (L) που παράγει την προστιθέμενη αξία, ήτοι: $\pi = \frac{VA}{L}$. Ενώ στην ανασκόπηση της Βιβλιογραφίας βρίσκουμε και το δείκτη παραγωγικότητας της εργασίας, ο οποίος ορίζεται, από το λόγο του ακαθάριστου προϊόντος προς την ποσότητα εργασίας.

Η προστιθέμενη αξία συνιστά χρηματικό μέγεθος και ανάγεται σε σταθερές τιμές, ώστε να διαχωριστούν οι μεταβολές στο επίπεδο παραγωγής από τις μεταβολές στο επίπεδο των τιμών.

Ως μέτρο μπορούν να χρησιμοποιηθούν μεταβλητές, όπως οι εργατοώρες ή ο αριθμός των εργαζομένων. Η εργατοώρα αποτυπώνει μεν πιο συγκεκριμένα την εργασιακή προσπάθεια που καταβάλλει ο εργαζόμενος για την παραγωγή μίας μονάδας προϊόντος, ωστόσο η μέτρηση των ωρών εργασίας είναι τεχνικά πιο δύσκολη. Εναλλακτική επιλογή, αποτελεί η χρήση του αριθμού των εργαζομένων, όμως και σε αυτή την περίπτωση αποκρύπτεται ο πραγματικός χρόνος εργασίας εξαιτίας των ευέλικτων μορφών εργασίας, των απουσιών από τη δουλειά, των υπερωριών κ.α. (Παϊταρίδης, 2015: 15-16).

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, στην συγκεκριμένη εργασία για τον υπολογισμό του Δείκτη παραγωγικότητας που θα χρησιμοποιήσουμε στα κεφάλαια που ακολουθούν, καταλήγουμε στην εργατοώρα ως μονάδα μέτρησης της εργασιακής εισροής για την Ελλάδα αντλώντας τα σχετικά δεδομένα από τη βάση δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ (Ωρες εργασίας εβδομαδιαίως πολλαπλασιάζοντας τες επί 52) και της Eurostat.

3.3 Παράγοντες επηρεασμού της Παραγωγικότητας της Εργασίας

Παράγοντες που επιδρούν στην παραγωγικότητα της εργασίας, αποτελούν:

- η ποιότητα του ανθρώπινου παράγοντα, τόσο η ποιότητα της αρχικής εκπαίδευσης που ενσωματώνεται στους εργαζόμενους όσο και η ποιότητα της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης τους
- η υιοθέτηση καινοτομιών και η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στη παραγωγική διαδικασία
- η ποιότητα των θεσμών και των πολιτικών που επιδρούν είτε μέσα από την επέκταση της εισροής κεφαλαίων στην παραγωγική διαδικασία είτε μέσα από μια άμεση επίδραση στην αποτελεσματικότητα και στις τεχνολογικές μεταβολές.

Επιπρόσθετα οι παράγοντες που επιδρούν στην παραγωγικότητα της εργασίας, μπορούν να διακριθούν σε αυτούς, που συνδέονται άμεσα με τη παραγωγική διαδικασία, στο επίπεδο της παραγωγικής μονάδας (επιχείρηση, εργοστάσιο, γραφείο) και μπορούν να ελεγχθούν από τους παραγωγούς και σε εξωγενείς παράγοντες, που συνδέονται με το εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης και λόγω της φύσης τους, δεν ελέγχονται άμεσα από τους παραγωγούς, αλλά εν μέρει τουλάχιστον από τις κυβερνητικές πολιτικές.

Η επίδραση των παραγόντων αυτών ενδέχεται να είναι άμεση ή έμμεση, υπό την έννοια της δημιουργίας κινήτρων και ευκαιριών ή εμποδίων στην αναζήτηση και χρήση των ενδογενών παραγόντων.

Στους πρώτους εντάσσονται: Η ποιότητα των εισροών εργασίας και κεφαλαίου, τα υψηλόβαθμα στελέχη διοίκησης των επιχειρήσεων και των οργανισμών (καθώς συντονίζουν την εργασία), του κεφαλαίου και των ενδιάμεσων εισροών, οι τεχνολογίες της πληροφορικής και η έρευνα, που πολλές φορές είναι ευθέως συνδεδεμένη με την παραγωγικότητα, οι διαδικασίες μάθησης και εκπαίδευσης πάνω στη δουλειά, η ύπαρξη καινοτόμων προϊόντων, που δεν υπονοεί αναγκαία την αύξηση της παραγωγής τους ανά μονάδα εισροής αλλά πιθανώς την αύξηση της τιμής τους και κατά συνέπεια την αύξηση των εσόδων ανά μονάδα προϊόντος καθώς και οι δομές λήψης αποφάσεων στις επιχειρήσεις.

Στους δεύτερους ανήκουν οι παράγοντες διάχυσης της παραγωγικότητας, ο ανταγωνισμός στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, η κατάλληλη ρύθμιση ή απορρύθμιση των αγορών και οι ευέλικτες αγορές εισροών (Ευστράτογλου, 2015: 17-19).

3.4 Η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής

Σύμφωνα με τον Stiglitz, η ανακατανομή των πόρων από τομείς χαμηλής σε τομείς υψηλής παραγωγικότητας αποτελεί την κύρια πηγή μεγέθυνσης για προηγμένες οικονομίες. Για αυτό τον λόγο, οι τρεις παράγοντες αύξησης της παραγωγικότητας είναι, η επένδυση σε υλικό κεφάλαιο, η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο και η τεχνολογική πρόοδος.

Οι οικονομολόγοι προσπαθούν να εκτιμήσουν την σημαντικότητα του κάθε παράγοντα. Για να το πετύχουν αυτό χρησιμοποιούν την ανάλυση της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών (total factor productivity analysis). Πρόκειται για τη μέθοδο που τους επιτρέπει να προσδιορίζουν την ξεχωριστή συνεισφορά της αύξησης του αποθέματος κεφαλαίου (υλικού και ανθρώπινου) και της αύξησης της προσφοράς εργασίας στην αύξηση της συνολικής παραγωγής. Το τμήμα της μεγέθυνσης της παραγωγής που δεν μπορεί να αποδοθεί στο κεφάλαιο ή στην εργασία αποδίδεται στην τεχνολογική πρόοδο. Ενώ το τμήμα που δεν αποδίδεται στο κεφάλαιο ή στην εργασία αποκαλείται αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας συντελεστών (total factor productivity). Η αύξηση αυτή μπορεί να οφείλεται στην αύξηση της αποτελεσματικότητας των παραγωγικών συντελεστών μιας οικονομίας, λόγω της εφαρμογής νέων μεθόδων παραγωγής (π.χ. φορντισμός), ή στην παραγωγή νέων προϊόντων και υπηρεσιών μεγαλύτερης αξίας όπως είναι για παράδειγμα η ανάπτυξη ηλεκτρονικών υπολογιστών και η ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) (Stiglitz, 2009: 357).

3.5 Ορισμός του Ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (συντομογραφία ΑΕΠ), και ο στενός συγγενής του, το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, είναι δύο από τις πλέον χρησιμοποιούμενες μακροοικονομικές μεταβλητές. Το πιστοποιούν η μεγάλη δημοσιότητα η οποία δίνεται στα ανακοινούμενα στοιχεία για το ΑΕΠ και τις συνιστώσες του από τον τύπο και τα ηλεκτρονικά μέσα ενημερώσεως, καθώς και η μεγάλη προσοχή στα σχετικά μεγέθη από κυβερνήσεις, κεντρικές τράπεζες, αναλυτές, επενδυτές, εμπορικές και επενδυτικές τράπεζες. Τονίζοντας την επίδραση των σχετικών ανακοινώσεων στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου, οι επενδυτικές τράπεζες έχουν τμήματα

οικονομικών αναλύσεων τα οποία θα ζήλευαν πολλοί έγκυροι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί και η μεγίστη πλειοψηφία των κυβερνήσεων και κεντρικών τραπεζών.

Το ΑΕΠ, με εναλλακτική συντομογραφία GDP από τον αγγλικό όρο Gross Domestic Product, μετρά την αξία της παραγωγής σε μία χώρα, από εθνικούς και ξένους παραγωγικούς συντελεστές εγκατεστημένους σε αυτή, κατά τη διάρκεια μίας περιόδου. Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, με συντομογραφία GNP από τον αγγλικό όρο Gross National Product, μετρά την αξία της παραγωγής από εθνικούς παραγωγικούς συντελεστές, οι οποίοι ευρίσκονται είτε στη χώρα είτε στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια μίας περιόδου.

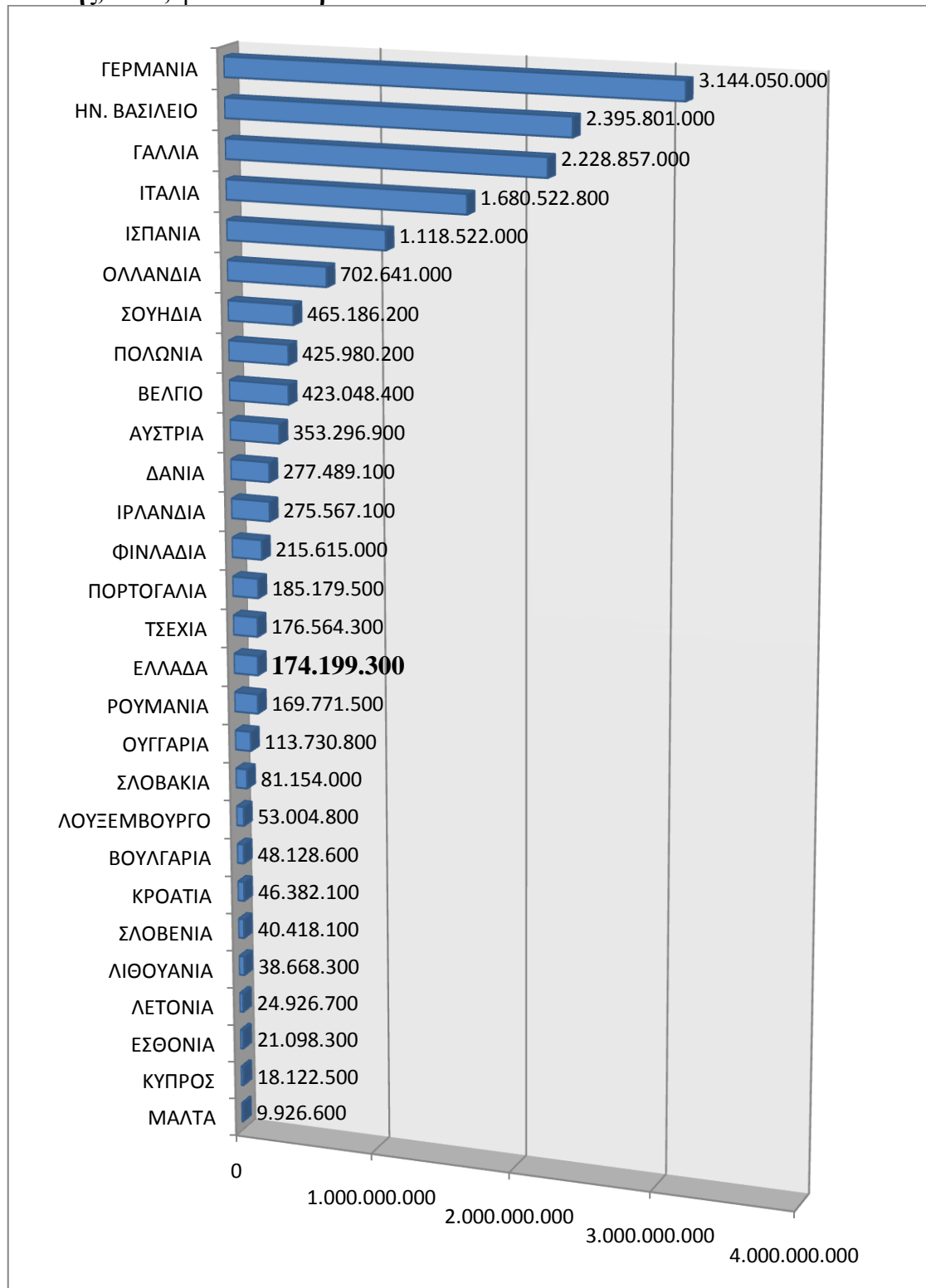
Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των δύο έγκειται στην εθνικότητα και στον τόπο δραστηριοποίησης των παραγωγικών συντελεστών. Για τη χώρα μας, εθνικοί παραγωγικοί συντελεστές είναι οι Έλληνες εργαζόμενοι και οι ελληνικές οικονομικές μονάδες — παραγωγικές, εμπορικές, παροχής υπηρεσιών, είτε δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, είτε στην αλλοδαπή. Στους ξένους συμπεριλαμβάνονται οι οικονομικοί μετανάστες και οι οικονομικές μονάδες, οι οποίες λειτουργούν στην Ελλάδα αλλά ανήκουν σε πολίτες άλλων χωρών (Αντζουλάτος, 2011, 38-39).

Κεφάλαιο 4 – Η παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα

4.1 Εισαγωγή

Η ελληνική οικονομία, μετά από πολλά χρόνια εσωτερικής υποτίμησης, έχει καθηλωθεί σε χαμηλό επίπεδο παραγωγής, επενδύσεων, μισθών, κοινωνικών δαπανών, εγχώριας ζήτησης, παραγωγικότητας της εργασίας, αγοραστικής δύναμης και υψηλού επιπέδου ανεργίας. Ενδεικτικό στοιχείο της υφιστάμενης κατάστασης αποτελεί το γεγονός πως η Ελλάδα απώλεσε σχεδόν το ¼ του ΑΕΠ της κατά το χρονικό διάστημα 2008-2016, υποχωρώντας από 241 Δις Ευρώ το 2008 στα 174 το 2016.

Διάγραμμα 1: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016, φθίνουσα πορεία

Πηγή: Eurostat

Αναφορικά με τη παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα, τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν πως αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009 είχε προσεγγίσει το 91% του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας και ο δείκτης υποχώρησε από το 91% στο 85% το 2013. Η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό κατά το χρονικό διάστημα 2010-2014 μειώθηκε κατά 23%, με αποτέλεσμα στο τέλος του 2014 να επιστρέψει στα επίπεδα που βρισκόταν το 1995.

Από το 2008 μέχρι το 2011, με την είσοδο της ελληνικής οικονομίας στην ύφεση, η παραγωγικότητα της εργασίας υποχώρησε μαζί με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Πρόκειται για μια φάση κατά την οποία οι μειώσεις του κεφαλαιακού αποθέματος ήταν σχετικά μικρές και η μείωση της ζήτησης επιμερίστηκε στην πλειονότητα των επιχειρήσεων μειώνοντας έτσι τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού σε όλες τις επιχειρήσεις.

Κατά το 2012-2015 έχουμε εισέλθει σε μια δεύτερη φάση, αρνητικής συσσώρευσης κεφαλαίου, κατά την οποία μεγάλος αριθμός μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής παύουν να λειτουργούν. Επομένως υπάρχει εκτεταμένη απαξίωση παγίου κεφαλαίου και συρρίκνωση του κεφαλαιακού αποθέματος. Επιταχύνεται δηλαδή η διαδικασία εκκαθάρισης των λιγότερο κερδοφόρων και των ζημιολόγων κεφαλαίων. Αυτές οι εξελίξεις, σε δύο φάσεις συσσώρευσης (2008-2011 και 2012-2015) εξηγούν τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας: Κατά την τετραετία 2008-2011, όταν η πτώση της ζήτησης επιμερίστηκε στις επιχειρήσεις και μείωσε τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στο σύνολο ή στην πλειονότητα των επιχειρήσεων, παρατηρήθηκε αντίστοιχη μείωση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας γιατί σε κάθε ξεχωριστή επιχείρηση η μείωση της κλίμακας παραγωγής μειώνει το προϊόν περισσότερο από τον αριθμό των απασχολούμενων. Από το 2012, όταν επιταχύνεται η εκκαθάριση των λιγότερο παραγωγικών επιχειρήσεων αυξάνεται η μέση παραγωγικότητα επειδή το κεφαλαιακό απόθεμα συγκροτείται πλέον από το κεφάλαιο των επιχειρήσεων που έχουν επιζήσει και έχουν παραγωγικότητα υψηλότερη του μέσου όρου.

Σύμφωνα με στοιχεία του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, η παραγωγικότητα της εργασίας είχε μειωθεί, στο τέλος του 2013, έναντι του 2008, κατά 4,8%. Παρά το γεγονός ότι η μείωση αυτή δεν είναι ασήμαντη, δείχνει ότι το βάρος της προσαρμογής

που επιβλήθηκε από την μείωση του ΑΕΠ μεταφέρθηκε κατά τα 4/5 στην απασχόληση (μείωση αριθμού απασχολούμενων κατά 20%).

Το ετήσιο κόστος εργασίας (το κόστος δηλαδή του ακαθάριστου μισθού συν τις εργοδοτικές εισφορές) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας, που προέβη το ΙΝΕ ΓΣΕΕ στην ετήσια έκθεση του για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση το 2014¹, προκύπτει πως στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά από την μείωση της πενταετίας 2010-2014 η Ελλάδα υστερεί έναντι πολλών άλλων χωρών με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης. Παρόλα αυτά η υπεροχή της παραγωγικότητας στην Ελλάδα έναντι των χωρών μεσαίας ανάπτυξης, στο δείγμα του Ινστιτούτου, παραμένει ακόμη σημαντική ιδιαίτερα εάν λάβουμε υπόψη μας ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα είναι μειωμένη εξαιτίας της ύφεσης (ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2014)

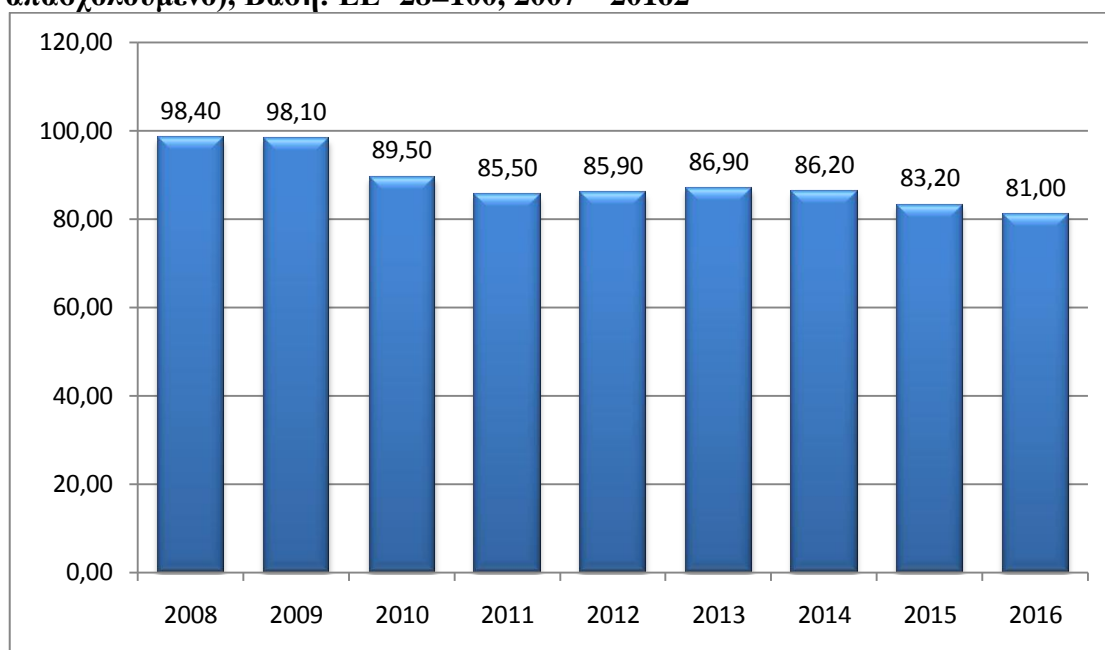
4.2 Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα - Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης

Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα, τόσο ως ΑΕΠ ανά απασχολούμενο όσο και ως ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, ως ποσοστό του μέσου όρου των είκοσι οχτώ (28) χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), παρουσιάζει φθίνουσα πορεία, με μια αξιοσημείωτη μείωση το 2010, όπως θα δούμε ακολούθως στα διαγράμματα 1 και 2.

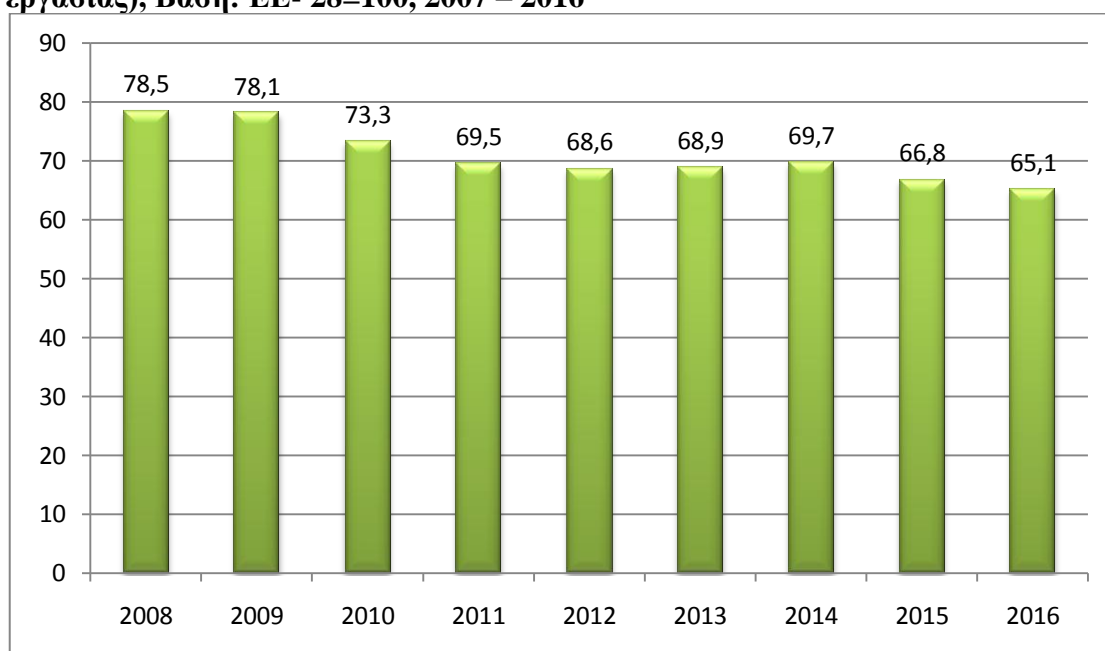
---

¹ Βλέπε αναλυτικότερα στο ΜΕΡΟΣ 4 της Έκθεσης: «Μισθοί και κόστος εργασίας».

Διάγραμμα 1. Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Βάση: ΕΕ- 28=100, 2007 – 2016²

Διάγραμμα 2. Παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Βάση: ΕΕ- 28=100, 2007 – 2016³

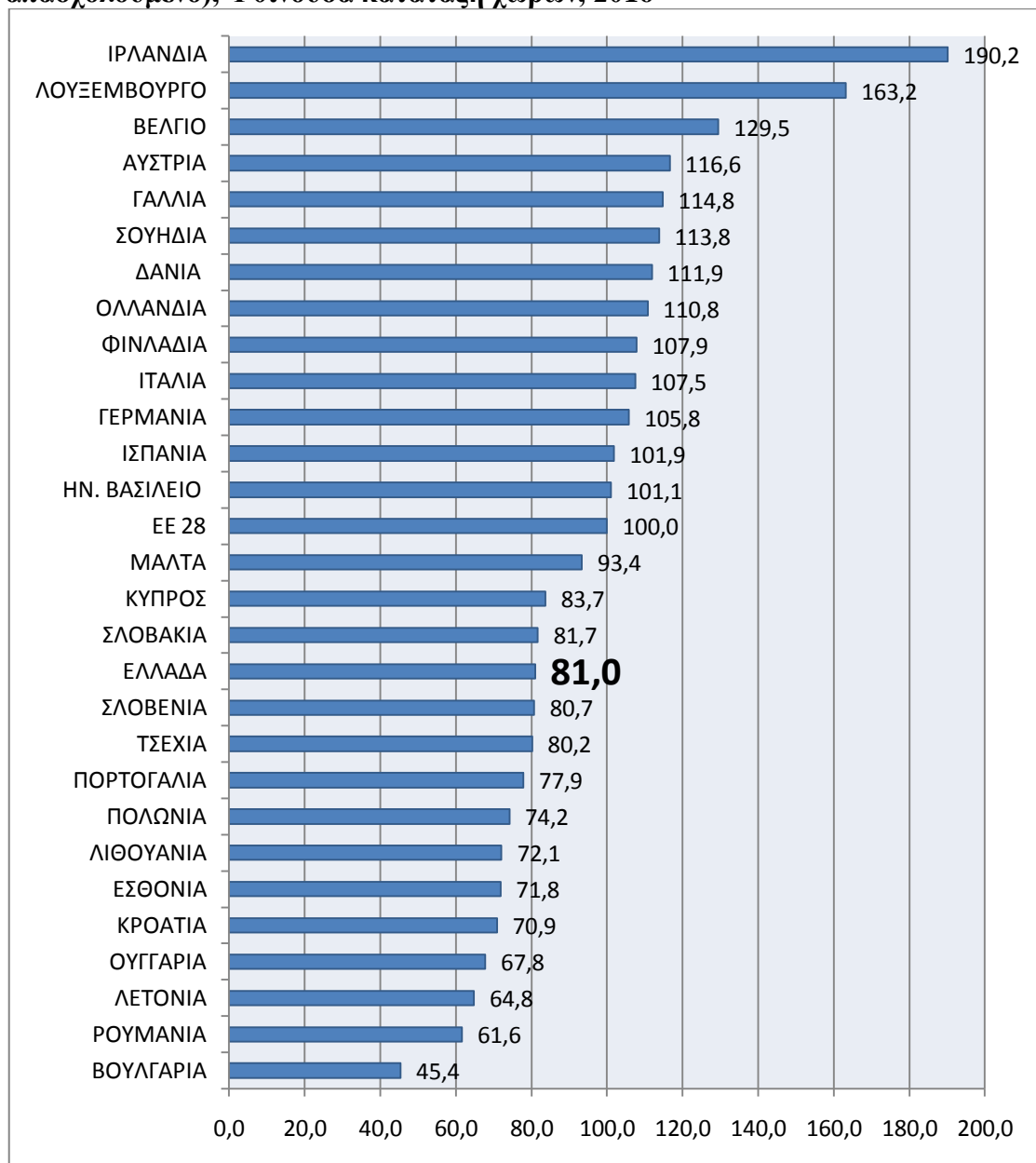
² Eurostat, Labour productivity and unit labour costs [nama_10_lp_ulc], Nominal labour productivity per person, % of EU28.

³ Eurostat, Labour productivity and unit labour costs [nama_10_lp_ulc], Nominal labour productivity per hour, % of EU-28

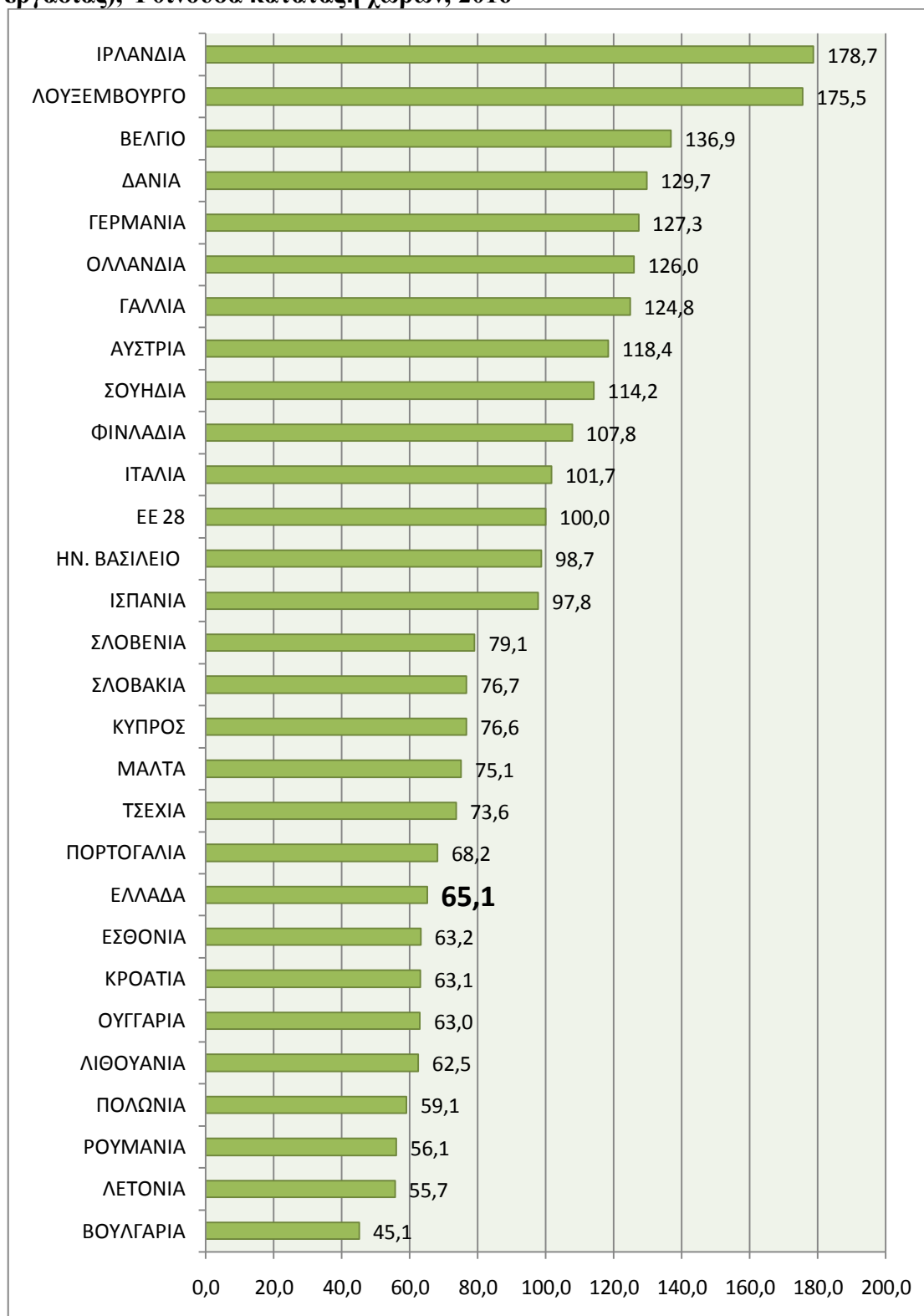
Στη συνέχεια το 2016, η Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα ως ΑΕΠ ανά απασχολούμενο ανερχόταν στο 98,4% του μέσου όρου της ΕΕ το 2008 και έπεσε στο 81% το 2016, ενώ η Παραγωγικότητα Εργασίας της Ελλάδας ως ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας ανερχόταν στο 78,5% του μέσου όρου της ΕΕ το 2008 και έπεσε στο 65,1% το 2016. Με τις τιμές αυτές η Ελλάδα κατατάσσεται το 2016 στην 17η και 20^η θέση αντίστοιχα (διάγραμμα 3 και 4).

Διάγραμμα 3. Παραγωγικότητα Εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016⁴

⁴ Eurostat, Labour productivity and unit labour costs [nama_10_lp_ulc], Nominal labour productivity per person, % of EU-28

Διάγραμμα 4. Παραγωγικότητα Εργασίας της Ελλάδας (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016⁵

⁵ Eurostat, Labour productivity and unit labour costs [nama_10_lp_ulc], Nominal labour productivity per hour, % of EU-28

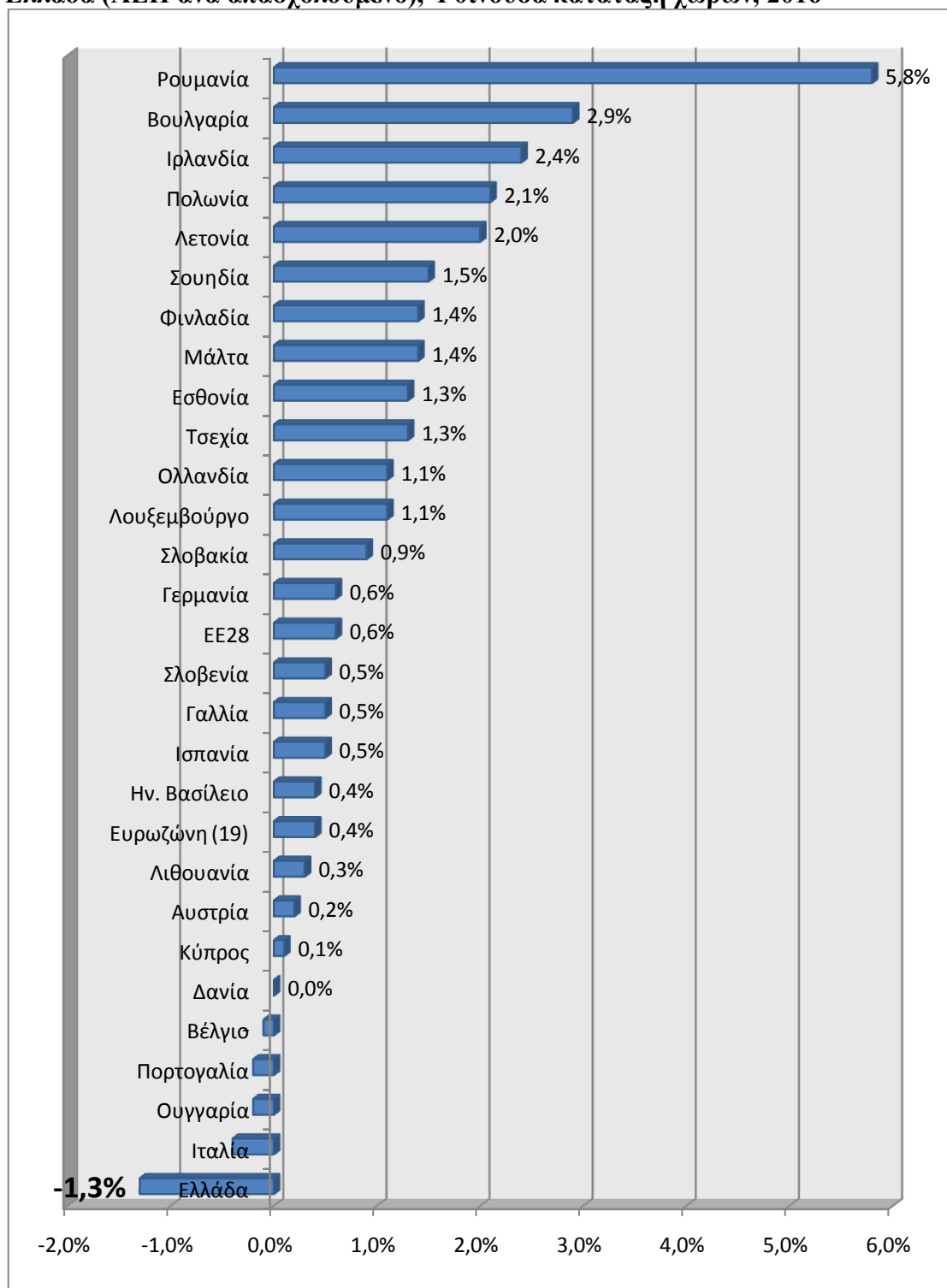
4.3 Ρυθμός μεταβολής Παραγωγικότητας Εργασίας

Ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα για το έτος 2016 είναι σημαντικά χαμηλότερος του μέσου όρου των χωρών μελών της ΕΕ⁶ (-1,3% σε σχέση με 0,6% σύμφωνα με το δείκτη ΑΕΠ ανά απασχολούμενο και -1,4% σε σχέση με 0,8% σύμφωνα με το δείκτη ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας) (διαγράμματα 5 και 6). Και όπως είναι φυσικό τα δεδομένα που ακολουθούν κατατάσσουν την Ελλάδα στην τελευταία και προτελευταία θέση αντίστοιχα των χωρών μελών της ΕΕ και προδιαγράφουν, πως η φθίνουσα πορεία της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα θα συνεχιστεί, καθιστώντας ακόμη πιο δυσχερή την θέση της χώρας στο δείκτη της ανταγωνιστικότητας.

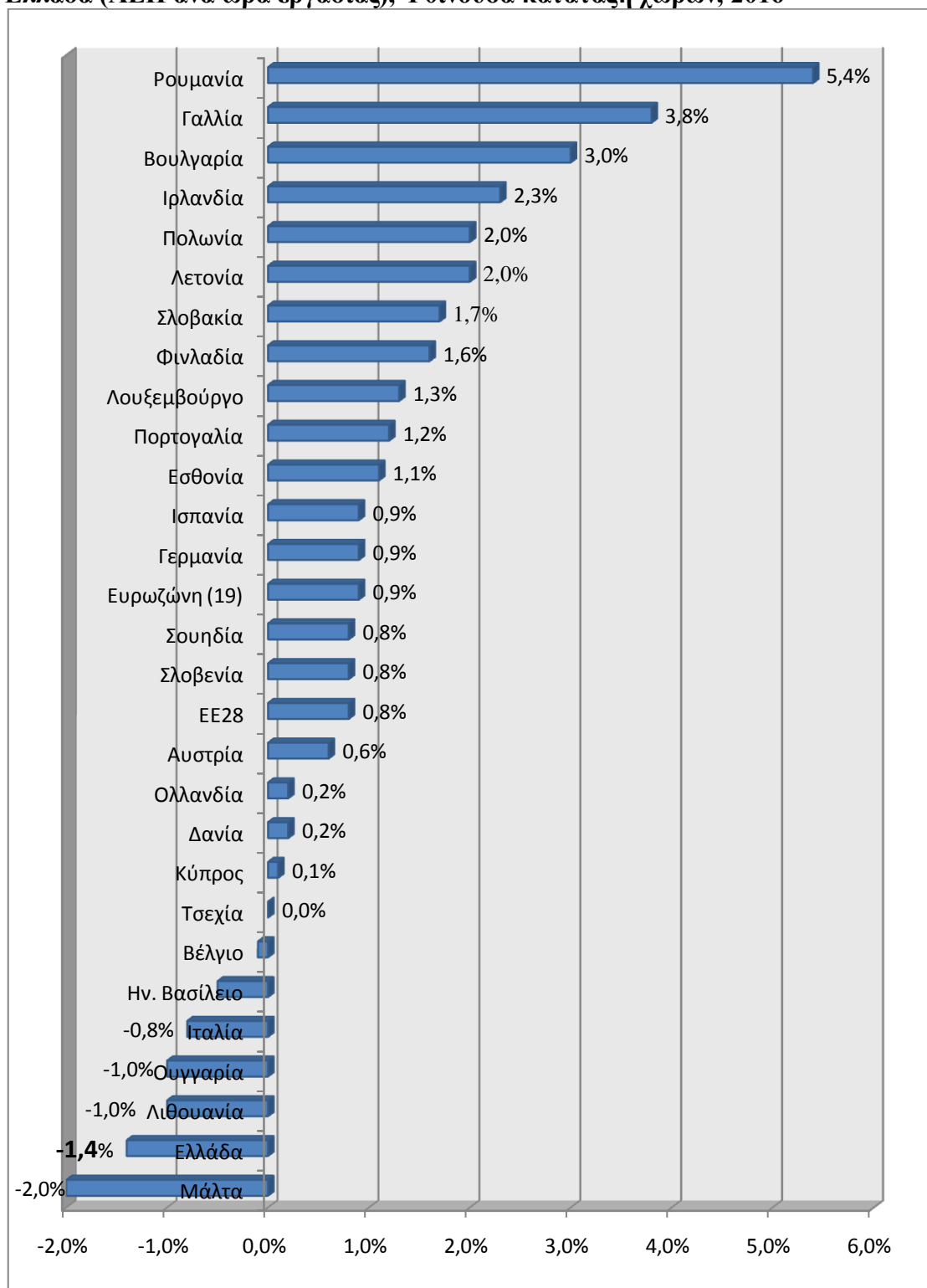
⁶ Η σύγκριση περιλαμβάνει τις χώρες για τις οποίες υφίστανται διαθέσιμα στοιχεία

Διάγραμμα 5. Ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016⁷

⁷ Πηγή: Eurostat, Labour productivity and unit labour costs [nama_10_lp_ulc], Real labour productivity per person, Percentage change over previous period

Διάγραμμα 6. Ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας), Φθίνουσα κατάταξη χωρών, 2016⁸

⁸ Πηγή: Eurostat, Labour productivity and unit labour costs [nama_10_lp_ulc], Real labour productivity per hour, Percentage change over previous period

4.4 Διερεύνηση των αιτιών πτώσης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα

Σε μια προσπάθεια προσέγγισης των αιτιών της αρνητικής αυτής μεταβολής θα σταθούμε στη μερική και τη προσωρινή απασχόληση, οι οποίες δεν συμβάλλουν θετικά στη βελτίωση της παραγωγικότητας και διαμορφώνουν μια αρνητική σχέση, η οποία επεκτείνεται στη μεγάλη πλειονότητα των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Οι παραπάνω μεταβολές οφείλονται στις συνδυασμένες μεταβολές της παραγωγής και της απασχόλησης στα χρονικά αυτά διαστήματα. Η μείωση της παραγωγικότητας στο διάστημα 2008-2011, σύμφωνα με τον Ευστράτογλου οφείλεται στη σημαντικά χαμηλότερη μεταβολή της απασχόλησης συγκριτικά με την αντίστοιχη της παραγωγής, η οποία ερμηνεύεται από το γεγονός πως οι επιχειρήσεις διατηρούσαν ακόμη προσδοκίες για επιστροφή της ανάπτυξης και δεν προέβησαν σε άμεσες απολύσεις. Αντίθετα, στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα (2011-2014) η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται, καθώς η απασχόληση μειώνεται με υψηλότερο ρυθμό συγκριτικά με την παραγωγή⁹. Τέλος, στο διάστημα 2008-2013 η ελαφρώς χαμηλότερη μείωση της απασχόλησης συγκριτικά με την αντίστοιχη της παραγωγής οδηγεί στην υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Το 2016 η παραγωγικότητα της εργασίας στην ελληνική οικονομία βρίσκεται σε χαμηλότερο σημείο από εκείνο στο οποίο βρισκόταν κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης, παρέχοντας μια σημαντική ένδειξη της αποτυχίας των προγραμμάτων λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης (Ευστράτογλου, 2015: 1-5)

Η αγοραστική δύναμη, μάλιστα του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα κατά το 2014, ανέρχεται στα 2/3 της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης στην ΕΕ-15, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα χαμηλότερη από την αντίστοιχη στην Μάλτα, στην Σλοβενία, την Κύπρο και την Κροατία. Περαιτέρω, η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα έχει πλέον εξισωθεί με αυτήν της Πορτογαλίας, έναντι της οποίας υπήρχε πάντοτε σημαντική απόσταση που απέρρεε από τη μεγάλη διαφορά στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ των δύο χωρών.

Περαιτέρω ο Γαβρόγλου στο ερώτημα για ποιο λόγο ανακόπηκε ο γοργός ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας που σημείωσε η Ελλάδα τη δεκαετία του

---

⁹ Οι Επιχειρήσεις εγκαταλείπουν την πολιτική αποθησαύρισης της απασχόλησης και προχωρούν σε απολύσεις, οι οποίες ποσοστιαία υπερβαίνουν τις αντίστοιχες μειώσεις της παραγωγής

2000, πέραν της ύφεσης και του συνεπακόλουθου αποτελέσματος της, τις κλασικές μεθόδους δηλαδή προσαρμογής των εργατικών εισροών προς τη μειωμένη ζήτηση, παραθέτει μια σειρά από λόγους, για τους οποίους η ίδια η μείωση των μισθών μπορεί να επηρεάζει αρνητικά την παραγωγικότητα της εργασίας. Αρχικά αναφέρει την αντικατάσταση εργαζομένων από τεχνολογία. Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία η μείωση του κόστους εργασίας, ωθεί τις επιχειρήσεις στην αναβολή επενδύσεων προς νέες τεχνολογίες οι οποίες θα αντικαθιστούσαν εργαζόμενους. Με αυτό τον τρόπο η χαμηλή ένταση κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας που ακολουθεί μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας.

Επιπρόσθετα σύμφωνα με τη θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης, η μείωση των μισθών μειώνει τα κίνητρα για επένδυση σε έρευνα και ανάπτυξη, σε πόρους δηλαδή προς εύρεση μεθόδων αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας και ανάπτυξη εν γένει της χωρητικότητας¹⁰ της οικονομίας και των επιχειρήσεων.

Περαιτέρω η μείωση των μισθών μπορεί να βλάψει την καινοτομία στον βαθμό που η ενδεχόμενη μείωση της ενεργούς ζήτησης περιορίζει τις πιθανότητες εμπορικής επιτυχίας των νέων προϊόντων και αντίστροφα η αύξηση των μισθών μπορεί να ευνοήσει την καινοτομία και την παραγωγικότητα της εργασίας. Μια αρχική αύξηση της ενεργού ζήτησης μπορεί να πυροδοτήσει μια διαδικασία κατά την οποία η επακόλουθη αύξηση της παραγωγικότητας οδηγεί σε αυξημένα κέρδη και μισθούς, που με τη σειρά τους οδηγούν σε έναν ακόμη κύκλο μεγέθυνσης της οικονομίας. Με αυτό το τρόπο η ανάπτυξη μπορεί να είναι αυτοτροφοδοτούμενη αφού συσχετίζεται θετικά με την παραγωγικότητα, ομοιάζοντας και με τη θεωρία του Path dependency όπου ένα υποκείμενο εισάγεται σε μια τροχιά και μπορεί να έχει είτε μια θετική είτε μια αρνητική ανατροφοδοτούμενη πορεία.

Επιπρόσθετα με τις ανωτέρω επισημάνσεις συμφωνούν και οι Γιαννίτσης και Ζωγραφάκης, καθώς θεωρούν ότι επιβλήθηκαν περικοπές, που ήταν υπερβολικές ή άσκοπες, από οικονομική άποψη για μια σειρά από λόγους. Πρώτον ξεπερνούσαν το αναγκαίο επίπεδο, δεύτερον, οδήγησαν σε συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης πολύ

---

¹⁰ Ως χωρητικότητα νοείται μια επαρκής ποσότητα πόρων συνδυαζόμενη με ποιότητα ηγεσίας και θεσμών σε συνδυασμό με την ιστορική κληρονομιά, που πρέπει να αποκτήσουν, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης αρκετές χώρες και μέσα σε αυτές και η Ελλάδα, προκειμένου να αναπτύξει την οικονομία της (Κοτζιάς, 2004: 281-289)

μεγαλύτερη από την αύξηση των εξαγωγών, με αποτέλεσμα να προκληθεί υπέρμετρα υψηλή ύφεση, η οποία διογκώθηκε από την αύξηση της ανεργίας και οδήγησε μάλιστα σε αποτυχία της δημοσιονομικής προσαρμογής καθώς η αύξηση της ανεργίας, μείωσε και καθήλωσε τόσο τα ασφαλιστικά όσο και τα φορολογικά έσοδα. Τρίτον γιατί η αύξηση του κόστους κεφαλαίου, η συρρίκνωση της ρευστότητας και η αύξηση του κόστους ενέργειας ακύρωσαν ουσιαστικά το «όφελος» από της μείωσης του κόστους εργασίας¹¹ και τέταρτον διότι ο βασικός λόγος της επιδείνωσης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, δεν ήταν η αύξηση του κόστους αλλά η ίδια η διάρθρωση της ελληνικής παραγωγής και των εξαγωγών.

Λάθος θα ήταν επίσης να αποδοθεί η αύξηση της παραγωγικότητας στην Ελληνική οικονομία στις αρχές του αιώνα, μόνον στον ομολογουμένως εκτεταμένο εξωτερικό δανεισμό της, διότι αν η αύξηση της παραγωγικότητας ήταν πράγματι απλώς αποτέλεσμα του δημόσιου δανεισμού, τότε θα έπρεπε η παραγωγικότητα να αυξάνεται παράλληλα με το χρέος ως ποσοστού του ΑΕΠ. Όμως, όπως δείχνουν τα στοιχεία, η αύξηση της παραγωγικότητας κατά την προηγούμενη δεκαετία δεν συσχετίζεται με την αύξηση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ.

Από το 2000 έως το 2007 η παραγωγικότητα αυξανόταν ενώ το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ως ποσοστό το ΑΕΠ παρέμενε ουσιαστικά αμετάβλητο. Όταν μάλιστα το χρέος εκτινάχθηκε από το 2009 και έπεται, η αύξηση του δεν επέφερε θετικές επιπτώσεις, αλλά το αντίθετο μάλιστα.

Θα ήταν επίσης λάθος να αποδοθεί η πορεία της παραγωγικότητας μόνο ή κυρίως στην πορεία των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, δηλαδή των επενδύσεων σε νέες τεχνολογίες και παραγωγικές μονάδες καθώς οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν εμφανίζουν κάποια συσχέτιση με την παραγωγικότητα. Αν και θεωρητικά θα ήταν εύλογο, τα εμπειρικά δείχνουν, πως στην Ελλάδα ούτε η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας και συνεπώς ούτε και η πρόσφατη πτώση της μπορεί να αποδοθεί στην άνοδο και πτώση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Κλείνοντας το εύρος της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας και οικονομίας αποτελεί παράγοντα που υποσκάπτει την εγκυρότητα των επίσημων στοιχείων για τον αριθμό των απασχολούμενων, τις ώρες εργασίας καθώς και το

---

¹¹ Οι συγγραφείς αναφέρουν πως το σύνολο των δυσμενών αυτών παραγόντων, αντιστάθμισε πλήρως το όφελος από τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους (cost competitiveness), λόγω μείωσης των αμοιβών.

ΑΕΠ. Ωστόσο, στο βαθμό που εστιάζουμε σε εξελικτικές τάσεις παρά σε απόλυτα επίπεδα, η ουσία των επισημάνσεών μας δεν ανατρέπεται, όταν μάλιστα εκτιμάται ότι η αδήλωτη απασχόληση δεν αυξήθηκε κατά την προηγούμενη δεκαετία αλλά αντιθέτως μειώθηκε (Γαβρόγλου, 2012: 43-46).

Τέλος σημαντική παράλειψη θα αποτελούσε να μην αναφερθούμε στη σχέση της συναλλαγματικής ισοτιμίας και παραγωγικότητας της εργασίας όπως επισημαίνουν οι Φωτόπουλος και Δρουκόπουλος. Αναλυτικότερα, η Ελληνική οικονομία ήταν η οικονομία εκείνη εντός της Ε.Ε. των 14 (η μέση ετήσια παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα για την περίοδο 1991-2003 ήταν, για το σύνολο της οικονομίας, περίπου στο 61% του αντίστοιχου μεγέθους σε επίπεδο Ε.Ε.-14) με την πιο αποκλίνουσα κλαδική διάρθρωση, παρά το γεγονός ότι εμφάνισε διαχρονικά κάποια σημεία διαρθρωτικής σύγκλισης.

Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα παρέμεινε σε πολύ χαμηλά επίπεδα για συγκεκριμένες ομάδες κλάδων όπως οι κλάδοι της μεταποίησης και της ενέργειας. Η απόκλιση αυτή μπορεί να αποδοθεί στο μεγαλύτερο μέρος της στην ομάδα κλάδων NON-ICT και στον κλάδο των υπηρεσιών αναλόγως της ταξινόμησης που χρησιμοποιείται. Η Ελλάδα είναι η χώρα εκείνη στην οποία οι ιδιαίτερες συνθήκες (country effects) παρουσιάζονται να έχουν την πιο ισχυρή αρνητική επίδραση μεταξύ των εξεταζόμενων χωρών. **Όταν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες χρησιμοποιούνται προκειμένου οι χρηματικές αξίες να εκφραστούν σε ένα κοινό νόμισμα, οι «ιδιαιτερες» αυτές συνθήκες συνιστούν μια κατά πολύ μεγαλύτερη αρνητική επίδραση για την Ελλάδα σε σχέση με την επίσης αρνητική επίδραση της κλαδικής διάρθρωσης.** Η διαφορά ανάμεσα στις δυο αυτές αρνητικές επιδράσεις σχεδόν εξανεμίζεται όταν χρησιμοποιηθούν οι κλαδικές ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης.

Η παρατήρηση αυτή φέρει βαρύνουσα σημασία, δεδομένου ότι συνδέεται με μια διαφορετική ιεράρχηση των γενικών γραμμών που αφορά σε προτάσεις πολιτικής. Έτσι, ενώ η κυριαρχία της διαφορικής απόκλισης («ιδιαιτερες» συνθήκες) επί της κλαδικής διάρθρωσης φαίνεται να συνιστά οριζόντιες δράσεις που θα βελτιώνουν το πλαίσιο της οικονομικής δραστηριότητας προς όφελος της βελτίωσης της παραγωγικότητας απευθυνόμενες σε όλους ανεξαρτήτως κλάδους (π.χ. ενίσχυση ανταγωνισμού, βελτίωση θεσμικού πλαισίου, διευκόλυνση της διάχυσης της τεχνολογίας κ.λ.π), η σχεδόν ισομεγέθης συνιστώσα της κλαδικής διάρθρωσης (όταν χρησιμοποιούνται κλαδικά PPP) φαίνεται να φέρνει στο προσκήνιο την ανάγκη για

κάποιες κλαδικές πολιτικές. Τα αποτελέσματα αυτά συνιστούν, σε κάθε περίπτωση, την ανάγκη καλύτερης κατανόησης της δυναμικής της διακλαδικής εξέλιξης των τιμών μεταξύ των χωρών μελών της Ε.Ε (Φωτόπουλος και Δρουκόπουλος, 2008: 35-36).

4.4 Επιλογές ανάπτυξης

Η κρίσιμη διαφορά μεταξύ της Ελλάδας και άλλων αναδυόμενων χωρών, δεν είναι τόσο οι επιδόσεις στην αύξηση του ΑΕΠ, όσο το βάρος, η δομή και τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος. Συνήθως, μία τέτοια σύγκριση επικεντρώνεται στο «επιθυμητό στοιχείο», δηλαδή στις καλύτερες επιδόσεις των άλλων, και παραβλέπει την επίπονη και μακρά διαδρομή, τις μεταρρυθμιστικές και διαρθρωτικές πολιτικές, και τις ευρύτερες κοινωνικές επιλογές με τις οποίες επιτεύχθηκαν αυτές οι επιδόσεις.

Προσεγγίζοντας όμως την ανάπτυξη, πρέπει να εστιάσουμε στις συνολικές επιλογές που έγιναν σε άλλες χώρες, και ιδίως το τι σήμαιναν πολιτικά και οικονομικά, και το αν θα ήταν αποτελεσματικό ή εφικτό να εφαρμοστούν και στην περίπτωση της Ελλάδας (Γιαννίτσης, 2013: 138)

Ο Γιαννίτσης καταλήγει πως η πείρα και η ανάλυση των διαφόρων περιπτώσεων, που κατά καιρούς περιβάλλονται την αίγλη του υποδείγματος, δείχνει ότι δεν μπορεί να προσδιοριστεί ένα κοινό πρότυπο πολιτικής για όλες αυτές τις χώρες. Τα ποικίλα υποδείγματα επιτυχίας υποδηλώνουν ότι οι δρόμοι είναι πολλοί, ότι αφορούν ένα ετερόκλητο σύνολο χωρών, και ότι η πολιτική συνταγή της επιτυχίας περιέχει κατά κανόνα στοιχεία πρωτοτυπίας. Ωστόσο, ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά στις μορφές πολιτικής παρέμβασης, που επηρέασαν αποφασιστικά τις εξελίξεις, είναι τα εξής:

Πρώτον, οι επονομαζόμενες χώρες-υποδείγματα (κυρίως στη Νοτιοανατολική Ασία και τη Νότια Ευρώπη, όπως επίσης η Ιρλανδία) πέτυχαν μια ισχυρή συσσώρευση κεφαλαίου σε τομείς και κλάδους που δυναμικοποιούσαν την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας τους, ενώ παράλληλα συντήρησαν μακροοικονομικές σχέσεις που δεν επέτρεπαν τη διολίση της οικονομίας τους σε παγίδες και μακροχρόνια αδιέξοδα. Δημοσιονομικά ελλείμματα, δημόσιο χρέος, πληθωρισμός, εισοδηματική πολιτική, διατηρήθηκαν σε όρια που δεν αποσταθεροποιούσαν την οικονομία συνολικά. Κάθε διεθνής σύγκριση δείχνει ότι, με

πολιτικές που οδηγούν σε έντονες οικονομικές ανισορροπίες, η δυναμική της ανάπτυξης ποτέ δεν έγινε βιώσιμη σε μακροχρόνια βάση.

Δεύτερον, οι χώρες αυτές υιοθέτησαν εξωστρεφή προσανατολισμό στην πολιτική τους, με αποτέλεσμα να ενισχυθούν, από την άποψη της ανταγωνιστικής ικανότητας. Αντίθετα, η οικονομική εσωστρέφεια, ιδιαίτερα σε χώρες μικρού ή μεσαίου μεγέθους, και επιπλέον η παρεμπόδιση του ανταγωνισμού στην εθνική αγορά, ακόμη και μεταξύ των εθνικών επιχειρήσεων, οδήγησε συστηματικά σε περιορισμένες ή ακόμη και ισχνές οικονομικές επιδόσεις.

Τρίτον, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας στις χώρες αυτές πέρασε μέσα από αποφασιστικές κρατικές πολιτικές, που ευνοούσαν την ενίσχυση της αγοράς και των ανταγωνιστικά ισχυρών επιχειρήσεων. Εν μέρει, αυτό συντελέστηκε μέσα από μια αποτελεσματική πολιτική διαχείριση των επενδυτικών κινήτρων, των θεσμών, της δομής της αγοράς, ή των εκάστοτε γνώσεων και τεχνολογιών. Εν μέρει, επίσης, συντελέστηκε μέσω της προσέλκυσης μεγάλων διεθνών άμεσων επενδύσεων. Το άνοιγμα στον διεθνή ανταγωνισμό αποτελούσε και μια δικλίδα ασφαλείας απέναντι στη δημιουργία προστατευμένων μονοπωλιακών ή ολιγοπωλιακών συνθηκών στην εσωτερική αγορά.

Τέταρτον, οι χώρες-υπόδειγμα στήριζαν την επιτυχία τους σε ένα ισχυρό και αποτελεσματικό Κράτος. Η έννοια του «αναπτυξιακού Κράτους» (Developmental State), που αναδείχθηκε στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας (Νότια Κορέα, Ταϊβάν, Μαλαισία, Φιλιππίνες), αντανάκλα αυτήν ακριβώς την ικανότητα του Κράτους να δημιουργήσει, να κατευθύνει και να διαχειριστεί το σύνολο των συμφερόντων, των θεσμών και των διαθέσιμων πολιτικών, προς την κατεύθυνση μιας συνολικής ανάπτυξης και όχι απλώς ενός ισχυρού κλειστού συστήματος εξουσίας, σε βάρος του συλλογικού συμφέροντος.

Πέμπτον, οι μεγάλες επιτυχίες δεν προέκυψαν από διαδικασίες «εύκολης ανάπτυξης». Η πολιτική επιλογή έδωσε έμφαση στον στόχο μιας ισχυρής μελλοντικής ανάπτυξης, και όχι σε πολιτικές βραχυπρόθεσμου βεληνεκούς, χωρίς αξιόλογο αναπτυξιακό αποτέλεσμα (Γιαννίτσης, 2008)

4.5 Συμπεράσματα

Το Ελληνικό μοντέλο ανάπτυξης που κατέρρευσε το 2009, χαρακτηρίζεται από την ποιοτικά και ποσοτικά ανεπαρκής κλαδική διάρθρωση του παραγωγικού

συστήματος. Μάλιστα μπορούμε να πούμε πως συνεχίζει να έχει, αδυναμία συσσώρευσης κεφαλαίου σε κλάδους και δραστηριότητες που βελτιώνουν την παραγωγικότητα και διαμορφώνουν διατηρήσιμες συνθήκες υψηλής απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Η Ελληνική οικονομία συνεχίζει να δέχεται πιέσεις τόσο από ανταγωνιστικές οικονομίες με τεχνολογικά προηγμένο σύστημα παραγωγής, όσο και από οικονομίες που έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα στο χαμηλό κόστος εργασίας (INE ΓΣΕΕ, 2017: 27)

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε πως η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά από το 1995 έως και το 2009, αφού είχε προσεγγίσει το 98% κατά το 2008. Από το 2010 όμως αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας και ο δείκτης είχε υποχωρήσει το 2016 από το 98% στο 81%. Επομένως, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 1995-2009 συνολικά, είχε συγκλίνει με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 περίπου όσο είχε συγκλίνει η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού. Αυτή η σταθερή αναλογία που ίσχυε μακροχρονίως πριν την κρίση, έχει πλέον ανατραπεί στη διάρκεια της κρίσης 2008-2016.

Ένας ακόμη καθοριστικός παράγοντας είναι η μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού που προκάλεσε και σημαντική μείωση στην παραγωγικότητα της εργασίας καθώς αυτή δεν εξαρτάται μόνο από τους μακροχρόνιους παράγοντες (επενδύσεις, τεχνολογία κλπ) αλλά και από τις βραχυχρόνιες μεταβολές που αλλάζουν τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (βραχυχρόνιες οικονομίες κλίμακας).

Περαιτέρω μπορούμε να σημειώσουμε πως η αποεπένδυση των τελευταίων ετών, μειώνει το αργούν παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της καταστροφής παγίου κεφαλαίου (είτε ολόκληρων μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής¹²), αυξάνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και

---

¹² Ένας δείκτης που έχει μεγάλη σημασία για την αντοχή της οικονομίας είναι ο δείκτης Σχηματισμού Ακαθάριστου Πάγιου Κεφαλαίου, ο οποίος περιγράφει τις επενδύσεις μιας εθνικής οικονομίας, σε πάγια κεφάλαια, πάγια περιουσιακά στοιχεία, εγκαταστάσεις, τεχνολογικός εξοπλισμός, γραμμές παραγωγής και κεφαλαιουχικά αγαθά. Ο δείκτης στην Ελλάδα βαίνει μειούμενος με ραγδαίο ρυθμό από το 2008 και εφεξής, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, και το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ. Τα ακαθάριστα πάγια κεφάλαια άρχισαν να μειώνονται το 2008, κατά 14,8%, και η πτώση συνεχίστηκε όλα τα χρόνια της κρίσης, με αποκορύφωμα το 2012: μείωση 19,2%. Σε έξι έτη ύφεσης, τα εθνικά πάγια επενδυμένα κεφάλαια μειώθηκαν κατά 20% (ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2015)

τείνουν να αυξηθούν οι τιμές, καθώς σε κάθε κλάδο παραγωγής η υπάρχουσα ζήτηση μεταφέρεται από τις επιχειρήσεις που έπαυσαν τη λειτουργία τους στις επιχειρήσεις που επέζησαν από την κρίση. Ως αποτέλεσμα, επιδεινώνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και το εξωτερικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών, ενώ ταυτοχρόνως η ύφεση μειώνει τους πραγματικούς μισθούς συνεπικουρούμενη από τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας που επιδεινώνουν την διαπραγματευτική θέση των μισθωτών (INE ΓΣΕΕ, 2015: 55)

Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι αντί η ανταγωνιστικότητα τιμής να ανέλθει στο επίπεδο ευημερίας που είχε επιτύχει η ελληνική οικονομία το έτος 2008, να επήλθε μείωση του επιπέδου ευημερίας στο υπάρχον, χαμηλό, επίπεδο ανταγωνιστικότητας τιμής.

Κεφάλαιο 5 – Η παραγωγικότητα της Εργασίας στις Περιφέρειες της Ελλάδος

5.1 Εισαγωγή

Αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί η διερεύνηση των αναδιαρθρώσεων που επήλθαν στη παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα και στις Περιφέρειες της, όπως αυτή καταγράφεται μέσα από την ανάλυση των μεταβολών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά κλάδο, στις ώρες εργασίας και στη παραγωγικότητα σε χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο σε ένα ιδιαίτερα πρόσφατο χρονικό διάστημα και ειδικότερα κατά τα έτη 2008-2014. Το χρονικό διάστημα, η περίοδος αναφοράς δηλαδή εκκινεί το 2008 καθώς τότε η ελληνική οικονομία μετά από μια μακρά περίοδο ανάπτυξης, εισήλθε σε ύφεση, η οποία κορυφώθηκε το έτος 2012 και φτάνει έως το έτος 2014, οπότε και υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία στα περισσότερα από τα μεγέθη που εξετάζονται, ενώ μέσω της συγκεκριμένης περιόδου, εμμέσως αναδεικνύονται και οι επιπτώσεις της κρίσης στη παραγωγικότητα της εργασίας, το επίπεδο της οποίας καθορίζει άμεσα τόσο το οικονομικό όσο και το κοινωνικό γίνεσθαι στη χώρα.

Το 2008, όπως θα δούμε στον Πίνακα 1, η μέση παραγωγικότητα των απασχολούμενων στη χώρα ανερχόταν σε 45.115 ευρώ ανά εργαζόμενο ποσοστό 88,51% του κοινοτικού μέσου όρου, ενώ το 2014 το αντίστοιχο ποσό είχε μειωθεί 8,30% και άγγιζε τις 41.371 ευρώ, ποσοστό 78,68% του κοινοτικού μέσου όρου (ο οποίος στο εν τω μεταξύ είχε παρουσιάσει αύξηση της τάξης του 3,15%). Ακόμα πιο δυσμενή μεταβολή επήλθε σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της ζώνης του Ευρώ, όπου η ελληνική αναλογία μεταβλήθηκε από 78,86% σε 70,59%. Κατά το 2008 δυο περιφέρειες, η Αττική και το Νότιο Αιγαίο, παρουσίαζαν μέσο όρο υψηλότερο του Εθνικού και μάλιστα η Περιφέρεια Αττικής ήταν η μόνη που διέθετε μέσο όρο υψηλότερο και του Ευρωπαϊκού (ΕΕ 28). Τέλος η Περιφέρεια Ηπείρου υστερούσε κατά τον εθνικό μέσο όρο σε ποσοστό άνω του 25%. Κατά το έτος 2014 τρεις περιφέρειες (Αττική, Δυτική Μακεδονία και Νότιο Αιγαίο) παρουσίαζαν μέσο όρο υψηλότερο από τον Εθνικό, χωρίς ωστόσο καμία να υπερβαίνει τον Ευρωπαϊκό, ενώ η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, εμφάνισε υστέρηση σε ποσοστό άνω του 25% από τον εθνικό μέσο όρο καθώς και ποσοστό 42% από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Πίνακας 1: Παραγωγικότητα σε χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο 2008-2014

Περιοχή	2008	%	2014	%	Μεταβολή 2008- 2014	% Μεταβολή
ΕΛΛΑΔΑ	45,115	100%	41,371	100%	-3,744	-8,30
Αττική	56,308	124,81%	52,368	126,58%	-3,940	-7,00
Δυτική Μακεδονία	40,085	88,85%	44,881	108,48%	4,796	11,96
Νότιο Αιγαίο	49,126	108,89%	41,667	100,72%	-7,459	-15,18
Στερεά Ελλάδα	42,367	93,91%	37,251	90,04%	-5,116	-12,08
Ιόνια Νησιά	42,327	93,82%	34,966	84,52%	-7,361	-17,39
Κεντρική Μακεδονία	37,575	83,29%	34,715	83,91%	-2,860	-7,61
Κρήτη	37,659	83,47%	33,981	82,14%	-3,678	-9,77
Πελοπόννησος	37,437	82,98%	33,468	80,90%	-3,969	-10,60
Βόρειο Αιγαίο	41,458	91,89%	34,662	83,78%	-6,796	-16,39
Δυτική Ελλάδα	36,276	80,41%	33,751	81,58%	-2,525	-6,96
Θεσσαλία	34,802	77,14%	31,854	77,00%	-2,948	-8,47
Ήπειρος	33,387	74,01%	31,474	76,08%	-1,913	-5,73
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	35,174	77,97%	30,448	73,60%	-4,726	-13,44
ΕΕ 28	50,972	88,51%	52,580	78,68%	1,608	3,15
Ευρωζώνη	57,211	78,86%	58,606	70,59%	1,395	2,44

Πηγή Eurostat

Κατά τα ίδια έτη η συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΠΑ) στην Ελλάδα, η μία από τις δυο μεταβλητές που χρειαζόμαστε για να υπολογίσουμε την παραγωγικότητα της εργασίας, μειώθηκε από 213 σε 157 δις ευρώ, παρουσιάζοντας μείωση 26,5%, ενώ στην ΕΕ των 28 παρουσίασε αύξηση από 11,74 σε 12,57 τρις (7%).

Τέλος όπως θα δούμε στον Πίνακα 3, οι συνολικές ώρες εργασίας (η δεύτερη μεταβλητή) μειώθηκαν από 9.400.218.984 το έτος 2008 σε 7.143.672.640 το 2014. Ιδιαίτερο ωστόσο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός (πίνακας 4) πως συνολικά οι απασχολούμενοι στη χώρα το 2008 ήταν 4.610 εκατομμύρια ενώ το 2014 είχαν μειωθεί σε 3.536 εκατομμύρια.

Πίνακας 2: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	2008	2012	2014	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
ΕΛΛΑΔΑ	213.819	168.979	157.187	-56.631	-26,5
Αττική	103.129	81.899	75.971	-27.158	-26,3
Κεντρική Μακεδονία	29.427	22.807	20.964	-8.463	-28,8
Θεσσαλία	10.768	8.411	7.953	-2.815	-26,1
Κρήτη	10.433	7.817	7.679	-2.754	-26,4
Δυτική Ελλάδα	10.042	7.916	7.288	-2.753	-27,4
Στερεά Ελλάδα	9.613	7.625	6.866	-2.747	-28,6
Πελοπόννησος	8.926	7.309	6.779	-2.147	-24,1
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	8.350	6.698	6.098	-2.252	-27
Νότιο Αιγαίο	7.230	5.373	5.294	-1.936	-26,8
Δυτική Μακεδονία	4.243	4.175	3.831	-412	-9,7
Ήπειρος	4.557	3.701	3.487	-1.071	-23,5
Ιόνια Νησιά	3.996	2.881	2.716	-1.280	-32
Βόρειο Αιγαίο	3.104	2.367	2.261	-843	-27,2

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (σε εκατομμύρια ευρώ, σε τρέχουσες τιμές)

Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως οι Έλληνες είναι οι πιο σκληρά εργαζόμενοι Ευρωπαίοι, σύμφωνα με στοιχεία του οργανισμού για το έτος 2015, καθώς το 11,2% των εργαζομένων δουλεύουν 60 ή και περισσότερες ώρες την εβδομάδα στο κύριο επάγγελμα που ασκούν (OECD, 2015).

Πίνακας 3: Ώρες εργασίας ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014

ΩΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	2008	2012	2014	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
ΕΛΛΑΔΑ	9.400.218.984	7.519.335.044	7.143.672.640	-2.256.546.344	-24,01
01 Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	480.284.688	391.860.196	402.431.640	-77.853.048	-16,21
02 Κεντρική Μακεδονία	1.519.161.332	1.179.785.100	1.125.834.944	-393.326.388	-25,89
03 Δυτική Μακεδονία	209.840.020	162.582.992	162.815.640	-47.024.380	-22,41
04 Ήπειρος	279.559.956	233.895.324	218.440.092	-61.119.864	-21,86
05 Θεσσαλία	593.181.160	490.741.784	426.182.692	-166.998.468	-28,15
06 Ιόνιοι Νήσοι	185.431.480	159.557.476	152.096.828	-33.334.652	-17,98
07 Δυτική Ελλάδα	544.938.472	453.440.468	427.008.712	-117.929.760	-21,64
08 Στερεά Ελλάδα	459.573.764	353.915.848	372.336.432	-87.237.332	-18,98
09 Αττική	3.600.772.032	2.794.016.836	2.630.310.852	-970.461.180	-26,95
10 Πελοπόννησος	499.207.956	409.439.368	379.297.204	-119.910.752	-24,02
11 Βόρειο Αιγαίο	151.944.884	139.458.748	133.096.288	-18.848.596	-12,40
12 Νότιο Αιγαίο	302.942.952	280.566.624	263.354.416	-39.588.536	-13,07
13 Κρήτη	573.380.288	470.074.280	450.466.900	-122.913.388	-21,44

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Πίνακας 4: Απασχολούμενοι ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	2008	2012	2014	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
ΕΛΛΑΔΑ	4.610.464	3.694.971	3.536.233	-1.074.231	-23,30
01 Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	235.055	198.071	194.987	-40.068	-17,05
02 Κεντρική Μακεδονία	760.496	590.395	563.394	-197.102	-25,92
03 Δυτική Μακεδονία	104.488	80.396	82.471	-22.017	-21,07
04 Ήπειρος	134.599	112.524	103.948	-30.651	-22,77
05 Θεσσαλία	304.011	247.463	233.499	-70.512	-23,19
06 Ιόνιοι Νήσοι	87.646	80.569	71.109	-16.537	-18,87
07 Δυτική Ελλάδα	264.717	211.709	200.888	-63.829	-24,11
08 Στερεά Ελλάδα	220.773	171.361	173.084	-47.689	-21,60
09 Αττική	1.780.601	1.384.208	1.325.886	-454.715	-25,54
10 Πελοπόννησος	240.383	197.208	188.666	-51.717	-21,51
11 Βόρειο Αιγαίο	70.824	66.181	62.262	-8.562	-12,09
12 Νότιο Αιγαίο	136.482	130.964	123.827	-12.655	-9,27
13 Κρήτη	270.389	223.922	212.212	-58.177	-21,52

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (μέσος όρος τριμήνων)

5.2 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης

Στη Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης παρουσιάστηκε μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά τα έτη 2008-2014 κατά 26,97% από σε 8.350 δις ευρώ σε 6.098. Η συνεισφορά της αξίας του κλάδου των κατασκευών μειώθηκε από 480 εκ σε 180 εκ ευρώ (-58,94%), ενώ αξιοσημείωτη μείωση εμφάνισε και ο κλάδος του εμπορίου με την συνεισφορά του να μειώνεται σε ποσοστό της τάξης του 39,76% από 2,09 δις σε 1,26 δις ευρώ. Τέλος, σημείο άξιο αναφοράς αποτελεί η σημαντική άνοδο που εμφανίζει ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας με αύξηση της τάξης του +6.7%, ποσοστό το οποίο μεταφράζεται σε σχεδόν +40% αύξηση συμμετοχής στην συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Αυτό το γεγονός το οποίο θα μας απασχολήσει και παρακάτω, μας δείχνει την στροφή σε εναλλακτικές μορφές επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης, σε κλάδους οι οποίοι σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως είναι η εκμετάλλευση περιουσίας, κλάδος διασκέδασης/ ψυχαγωγίας κλπ.

Πίνακας 5: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	499	5,98%	433	7,10%	-66	-13,27
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1.245	14,91%	937	15,37%	-308	-24,74
Κατασκευές	439	5,25%	180	2,95%	-258	-58,94
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	2.093	25,07%	1.261	20,68%	-832	-39,76
Ενημέρωση και επικοινωνία	149	1,79%	96	1,57%	-54	-35,97
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	205	2,46%	162	2,66%	-43	-21,06
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	723	8,66%	772	12,65%	48	6,68
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	323	3,86%	125	2,05%	-198	-61,21
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.413	28,90%	1.926	31,58%	-487	-20,20
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες ¹³	260	3,12%	207	3,39%	-54	-20,65
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	8.350	100,00%	6.098	100,00%	-2.252	-26,97

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.3 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας

Στη Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας παρουσιάστηκε μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά τα έτη 2008-2014 κατά 28,76% από σε 29.427 δις ευρώ σε 20.964. Την μεγαλύτερη μείωση εμφάνισε ο κλάδος του εμπορίου όπου η συνεισφορά του μειώθηκε σχεδόν κατά 3 δις από 7.9 το 2008 σε 4.9 το 2014, περνώντας έτσι και στη 2^η θέση του στο ποσοστό συμμετοχής του στο σύνολο της Περιφέρειας, αφού το 2014 το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής εμφάνισε ο κλάδος της δημόσιας διοίκησης.

¹³ Στις λοιπές δραστηριότητες περιλαμβάνονται: άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων

Πίνακας 6: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	1.404	4,77%	1.163	5,55%	-241	-17,15
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	4.332	14,72%	3.161	15,08%	-1.170	-27,02
Κατασκευές	1.690	5,74%	520	2,48%	-1.170	-69,24
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	7.902	26,85%	4.929	23,51%	-2.973	-37,63
Ενημέρωση και επικοινωνία	689	2,34%	460	2,19%	-229	-33,29
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	912	3,10%	777	3,71%	-135	-14,82
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	3.025	10,28%	3.097	14,77%	72	2,37
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1.366	4,64%	745	3,56%	-621	-45,43
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	6.773	23,02%	5.025	23,97%	-1.749	-25,82
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	1.334	4,53%	1.088	5,19%	-246	-18,47
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	29.427	100%	20.964	100%	-8.463	-28,76

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.4 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας

Η Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, εμφάνισε ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μείωσης της συνολική ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά τα έτη 2008-2014 από 4.2 σε 3.8 δις ευρώ. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ο κλάδος των ορυχείων αύξησε την προστιθέμενη αξία του κατά 31,74% (ευχάριστη εξαίρεση)

Πίνακας 7: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	251	5,92%	238	6,22%	-13	-5,10
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1.373	32,35%	1.808	47,20%	436	31,74
Κατασκευές	277	6,53%	100	2,61%	-177	-63,83
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	710	16,74%	393	10,26%	-317	-44,66
Ενημέρωση και επικοινωνία	60	1,42%	39	1,01%	-21	-35,60
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	98	2,30%	80	2,08%	-18	-18,09
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	347	8,17%	348	9,10%	2	0,55
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	123	2,91%	78	2,03%	-46	-37,07
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	862	20,31%	668	17,44%	-194	-22,48
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	143	3,37%	79	2,06%	-64	-44,75
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	4.243	100%	3.831	100%	-412	-9,70

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.5 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Ηπείρου

Η Περιφέρεια της Ηπείρου αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ποσοστού μείωσης της συνολική ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά τα έτη 2008-2014 από 4.6 σε μόλις 3.5 δις ευρώ. Με ποσοστό μείωσης της τάξης του -23% αποτελεί μια εκ των λιγότερο πληγέντων περιφερειών της χώρας σχετικά με τις υπόλοιπες που ακολουθούν, εμφανίζοντας στάσιμη έως και μικρή αύξηση της τάξης του +0,20% έως +2,5% σε δύο εκ των δέκα επί μέρους κλάδων της περιφερειακής της οικονομίας. Αντιθέτως, σε κλάδους όπως ο κατασκευαστικός τομέας και ο επιστημονικός κλάδος τεχνικών και διοικητικών δραστηριοτήτων άγγιξε ποσοστά μείωσης -46,5% και σε εμπορικούς κλάδους η μείωση άγγιξε το -36%.

Πίνακας 8: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ηπείρου 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	280	6,14%	281	8,05%	1	0,20
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	466	10,22%	387	11,10%	-78	-16,86
Κατασκευές	371	8,13%	186	5,32%	-185	-49,92
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	1.233	27,05%	795	22,79%	-438	-35,56
Ενημέρωση και επικοινωνία	76	1,68%	51	1,47%	-25	-32,79
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	124	2,72%	96	2,75%	-28	-22,52
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	545	11,96%	558	16,01%	13	2,40
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	160	3,51%	86	2,46%	-74	-46,45
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	1.154	25,31%	924	26,51%	-229	-19,88
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	149	3,27%	123	3,54%	-26	-17,26
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	4.557	100%	3.487	100%	-1.071	-23,49

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.6 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Θεσσαλίας

Η Περιφέρεια της Θεσσαλίας εμφανίζει παρόμοια άσχημη εικόνα εμφανίζοντας εξίσου μεγάλο ποσοστό μείωσης της τάξης του -26% με συνολική μείωση ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά τα έτη 2008 – 2014 από 10.8 δις σε μόλις ~8 δις ευρώ. Στους κλάδους που πλήγηκαν περισσότερο στη διάρκεια της κρίσης όπως ο κατασκευαστικός, ο επιστημονικός και ο εμπορικός κλάδος, η μείωση άγγιξε ποσοστά της τάξης του -45% έως και -60%. Μοναδικό θετικό σημείο αποτέλεσε ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας με ανεπαίσθητη αύξηση της τάξης του +1%.

Πίνακας 9: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Θεσσαλίας 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	875	8,13%	825	10,38%	-50	-5,68
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1.674	15,55%	1.258	15,81%	-416	-24,88
Κατασκευές	640	5,95%	256	3,22%	-384	-59,95
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	2.672	24,81%	1.479	18,59%	-1.193	-44,66
Ενημέρωση και επικοινωνία	145	1,34%	87	1,09%	-58	-39,83
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	239	2,22%	192	2,42%	-47	-19,53
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.116	10,36%	1.129	14,19%	13	1,16
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	357	3,31%	149	1,88%	-207	-58,10
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.597	24,12%	2.236	28,12%	-361	-13,89
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	453	4,21%	341	4,29%	-112	-24,78
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	10.768	100%	7.953	100%	-2.815	-26,14

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.7 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Ιόνιων Νήσων

Η Νησιωτική περιφέρεια του Ιονίου ακολουθώντας παρόμοια ποσοστά, κατά τα έτη 2008 – 2014 εμφάνισε μείωση ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας από 4 δις σε μόλις 2.8 δις ευρώ καταγράφοντας την μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση αγγίζοντας ποσοστό της τάξης του -32%. Η μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση άνηκε στον κατασκευαστικό κλάδο καθώς ανήλθε σε ποσοστό ρεκόρ της τάξης του -65%. Εξίσου πολύ σημαντικά μεγάλο ποσοστό μείωσης σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες

εμφάνισε ο Γεωργικός, δασοκομικός και αλιευτικός κλάδος με ποσοστό μείωσης της τάξης του -11%. Σημείο το οποίο λόγω γεωγραφικής τοποθεσίας, θα έπρεπε να εμφανίζει τουλάχιστον από στάσιμα έως και αυξητικά ποσοστά σε περιόδους βαθιάς ύφεσης και κρίσης της οικονομίας. Θα μπορούσε να εξαχθεί συμπέρασμα και να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση για μελλοντική ανάπτυξη σε τέτοιους τομείς.

Πίνακας 10: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Ιόνιων Νήσων 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	107	2,68%	95	3,50%	-12	-11,23
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	165	4,14%	124	4,55%	-42	-25,25
Κατασκευές	227	5,69%	80	2,93%	-148	-64,98
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	2.039	51,03%	1.241	45,70%	-798	-39,13
Ενημέρωση και επικοινωνία	55	1,37%	30	1,10%	-25	-45,76
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	76	1,90%	72	2,66%	-4	-5,03
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	444	11,11%	463	17,05%	19	4,34
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	131	3,27%	86	3,16%	-45	-34,45
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	591	14,79%	402	14,79%	-189	-32,00
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	161	4,02%	124	4,56%	-37	-22,92
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	3.996	100%	2.716	100%	-1.280	-32,04

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Μοναδικό ενθαρρυντικό αποτέλεσμα κλαδικής αυτής μελέτης με ποσοστό αύξησης της τάξης του 4%, ήταν ο κλάδος διαχείρισης ακίνητης περιουσίας. Κλάδος ο οποίος είναι συνδεδεμένος με τον τουρισμό. Αυτό το γεγονός μας δείχνει ότι κατά τη διάρκεια της βαθιάς ύφεσης η τοπική οικονομική περιφέρεια στράφηκε στον

κλάδο της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, εκμεταλλευόμενη την αύξηση του τουρισμού κατά τα έτη αυτά, αυξάνοντας τα ποσοστά και τα νούμερα προστιθέμενης αξίας, και σχεδόν διπλασιάζοντας το ποσοστό συμμετοχής του κλάδου στο σύνολο της περιφερειακής οικονομίας από +11% που είχε πριν την κρίση σε ποσοστό της τάξης του +17% της συνολικής περιφερειακής οικονομίας.

5.8 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας

Η Περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας δεν δείχνει να διαφέρει πολύ από τις μεγάλες περιφέρειες όπως της Ηπείρου και της Θεσσαλίας αφού εμφανίζει εξίσου παρόμοια ποσοστά μείωσης της τάξης του -27.5% με συνολική μείωση ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά τα έτη 2008 – 2014 από 10 δις σε μόλις 7.3 δις ευρώ.

Πίνακας 11: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	760	7,56%	660	9,05%	-100	-13,15
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1.207	12,02%	831	11,40%	-376	-31,18
Κατασκευές	692	6,89%	227	3,11%	-465	-67,19
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	2.754	27,43%	1.618	22,21%	-1.136	-41,24
Ενημέρωση και επικοινωνία	298	2,97%	179	2,45%	-120	-40,13
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	254	2,53%	195	2,67%	-59	-23,29
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.182	11,77%	1.207	16,56%	25	2,15
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	293	2,91%	214	2,94%	-78	-26,81
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.200	21,91%	1.758	24,12%	-442	-20,10
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	402	4,01%	400	5,49%	-2	-0,60
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	10.042	100%	7.288	100%	-2.753	-27,42

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Στους κλάδους που πλήγηκαν περισσότερο στη διάρκεια της κρίσης όπως ο κατασκευαστικός και ο εμπορικός κλάδος, η μείωση άγγιξε ποσοστά της τάξης του -41% έως και -67%. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί ότι, το μοναδικό θετικό σημείο ήταν ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας με αύξηση της τάξης του +2%, το οποίο εμφανίζεται σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδος, αναπροσαρμόζοντας σημαντικά το ποσοστό το οποίο συμμετέχει στην συνολική προστιθέμενη κάθε περιφέρειας.

5.9 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας

Εξετάζοντας τον παρακάτω πίνακα, βλέπουμε μια εικόνα η οποία δεν διαφοροποιεί καθόλου την εικόνα της Περιφέρειας της Στερεάς Ελλάδος από τις υπόλοιπες Περιφέρειες της χώρας, αλλά ούτε και από την συνολική εικόνα. Η Περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας που στην αρχή της κρίσης εμφάνιζε συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία παραγωγής κοντά στα 9.6 δις; εμφανίζει κατά τα έτη 2008 – 2014; πτώση της τάξης του -28% με συνολική ακαθάριστη προτιθέμενη αξία παραγωγής κοντά στα 7 δις ευρώ. Όπως βλέπουμε σε όλες τις παραπάνω περιφερειακές οικονομίες το ίδιο οικονομικό σκηνικό σπιράλ ύφεσης εμφανίζεται και στην περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος με πτώση σε σημαντικούς κλάδους της οικονομίας όπως ο κατασκευαστικός και του εμπορίου με ποσοστά του -65% και -40% αντίστοιχα. Σημαντική πτώση σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες κεντρίζοντάς μας το ενδιαφέρον είναι η ποσοστιαία πτώση του -35% στον κλάδο της διασκέδασης και της ψυχαγωγίας και μοναδικό επίσης θετικό σημείο αποτελεί ξανά ο κλάδος διαχείρισης ακίνητης περιουσίας με αύξηση της τάξης του +3%, δίχως όμως να αυξάνει πολύ την συμμετοχή του στο σύνολο της περιφερειακής οικονομίας.

Πίνακας 12: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	641	6,66%	566	8,25%	-74	-11,58
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	2.930	30,48%	2.264	32,98%	-666	-22,72
Κατασκευές	538	5,60%	186	2,71%	-352	-65,46
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	2.223	23,12%	1.322	19,26%	-900	-40,51
Ενημέρωση και επικοινωνία	127	1,33%	76	1,11%	-51	-40,37
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	176	1,83%	130	1,90%	-46	-26,09
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	887	9,23%	914	13,31%	26	2,97
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	240	2,49%	127	1,85%	-112	-46,95
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	1.595	16,59%	1.113	16,22%	-481	-30,17
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	256	2,66%	167	2,43%	-89	-34,89
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	9.613	100%	6.866	100%	-2.747	-28,58

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.10 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Αττικής

Σε αυτό το σημείο, εξετάζουμε το μεγαλύτερο αντιπροσωπευτικό δείγμα της Ελληνικής οικονομίας. Η Περιφέρεια Αττικής που μέχρι τα έτη πριν την βαθιά οικονομική κρίση, συμμετείχε με απόλυτους αριθμούς στην προστιθέμενη αξία παραγωγής με ~104 δις ευρώ [$>1/3$ του ΑΕΠ], εμφανίζει στο peak της κρίσης, ισχυρότατη πτώση του -26%, απομειούμενη στα ~76 δις ευρώ. Πρωτεύοντες κλάδοι υψηλότερης ποσοστιαίας μείωσης είναι οι κλάδοι κατασκευών και επιστημονικών/τεχνικών δραστηριοτήτων με τεράστια πτώση των -65% και -45% αντίστοιχα. Από αυτό συμπεραίνουμε την συσχέτιση και την ακολουθία των τεχνικών

επαγγελματιών του κλάδου από την τεράστια πτώση των κατασκευών καθ' όλη την διάρκεια της κρίσης.

Μοναδικό φωτεινό σημείο αποτελεί ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, με αύξηση κάτι λιγότερο από +1% και αύξηση συμμετοχής στην συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία παραγωγής κοντά στο +45%.

Πίνακας 13: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Αττικής 2008-2014

Κλάδοι Αττικής	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	373	0,36%	307	0,40%	-66	-17,69
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	10.756	10,43%	7.699	10,13%	-3.057	-28,42
Κατασκευές	4.149	4,02%	1.456	1,92%	-2.693	-64,91
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	24.612	23,87%	17.405	22,91%	-7.207	-29,28
Ενημέρωση και επικοινωνία	5.903	5,72%	3.878	5,10%	-2.024	-34,30
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	6.624	6,42%	5.327	7,01%	-1.297	-19,58
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	16.799	16,29%	16.944	22,30%	145	0,86
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	9.603	9,31%	5.309	6,99%	-4.294	-44,72
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	19.684	19,09%	14.726	19,38%	-4.958	-25,19
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, και λοιπές δραστηριότητες	4.626	4,49%	2.920	3,84%	-1.707	-36,88
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	103.129	100,00%	75.971	100,00%	-27.158	-26,33

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.11 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Πελοποννήσου

Η περιφέρεια της Πελοποννήσου εμφανίζει μια πιο σταθμισμένη και σταθερά μειούμενη περιφέρεια, με μείωση ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της

τάξης του 24% δίχως να έχει ιδιαίτερα μεγάλες ποσοστιαίες διακυμάνσεις. Σε απόλυτους αριθμούς η Περιφέρεια της Πελοποννήσου κατά τα έτη 2008 – 2014 εμφανίζει μείωση ~ 2.1 δις ευρώ μειούμενη στα 6.8 δις από ~ 8.9 δις που εμφάνιζε προ κρίσης.

Πίνακας 14: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Πελοποννήσου 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	664	7,44%	572	8,44%	-92	-13,81
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1.683	18,85%	1.374	20,27%	-309	-18,34
Κατασκευές	490	5,48%	239	3,53%	-250	-51,14
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	2.093	23,45%	1.349	19,90%	-744	-35,55
Ενημέρωση και επικοινωνία	180	2,01%	110	1,62%	-70	-39,10
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	210	2,35%	176	2,59%	-34	-16,09
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.179	13,21%	1.220	17,99%	40	3,43
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	286	3,20%	123	1,81%	-163	-57,07
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	1.791	20,07%	1.308	19,29%	-484	-26,99
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	351	3,93%	309	4,56%	-42	-12,01
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	8.926	100%	6.779	100%	-2.147	-24,05

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Σημείο άξιο αναφοράς αποτελεί ότι η μεγαλύτερη πτώση δεν ξεπερνά το - 57% και είναι στον κλάδο των Επαγγελματικών και τεχνικών δραστηριοτήτων και όχι στον κατασκευαστικό κλάδο που αποτελεί πρωτεύων κλάδο πτώσης σε όλες τις

υπόλοιπες περιφέρειες της Ελλάδος. Αρνητικό παράδειγμα αποτελεί η μεγάλη πτώση (σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες) της τάξης του -14% του κλάδου της Γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας και αυτό διότι λόγω γεωγραφικής περιοχής και ιδιαίτερα εύφορου υπεδάφους θα περίμενε κανείς να είχε αν μη τι άλλο μικρότερη πτώση έως και αύξηση σε αυτόν τον κλάδο.

Τέλος, για ακόμα μια φορά θετική μεταβολή αποτελεί ο κλάδος διαχείρισης ακίνητης περιουσίας με αύξηση της τάξης του +3,5%, δίχως όμως να επιφέρει σπουδαία αλλαγή συμμετοχής στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

5.12 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου αποτελεί επίσης αντιπροσωπευτικό δείγμα της ύφεσης, εμφανίζοντας πτώση της τάξης του -27% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Βεβαίως, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έχει ιδιαίτερα μεγάλο ποσό συμμετοχής στην συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και στα έτη 2008 – 2014 εμφάνισε μείωση, σε απόλυτα νούμερα, από 3.1 δις στα 2.3 δις ευρώ. Μελανό συμπέρασμα των παρακάτω στατιστικών στοιχείων αποτελεί το γεγονός ότι ο κλάδος ο οποίος χωροταξικά θα έπρεπε να μην εμφανίζει μεγάλη πτώση, όπως είναι ο κλάδος της αλιείας, την δεδομένη χρονική περίοδο εμφανίζει πτώση κοντά στο -11.5%. Ωστόσο, θετικά σημεία τα οποία κρατάμε από την αρνητική εικόνα της περιφέρειας είναι ότι κανένα ποσοστό πτώσης δεν ξεπερνά το -48% και παραπάνω από ένας κλάδος της οικονομίας εμφανίζει άνοδο. Οι κλάδοι που εμφανίζουν σημαντική άνοδο, βάσει ποσοστών σε σχέση με την γενική κατάσταση της χώρας, είναι οι κλάδοι της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας και της διασκέδασης/ ψυχαγωγίας. Τα ποσοστά αύξησης των δύο επί μέρους κλάδων άγγιξαν το +2 % και +2.2% αντίστοιχα, αυξάνοντας σημαντικά το ποσοστό συμμετοχής τους έως και +50% στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Πίνακας 15: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	125	4,02%	110	4,88%	-14	-11,46
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	164	5,27%	154	6,83%	-9	-5,65
Κατασκευές	149	4,79%	79	3,51%	-69	-46,63
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	1.071	34,48%	551	24,35%	-520	-48,57
Ενημέρωση και επικοινωνία	65	2,11%	40	1,78%	-25	-38,38
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	79	2,54%	69	3,04%	-10	-12,76
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	365	11,75%	373	16,48%	8	2,17
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	103	3,33%	99	4,39%	-4	-4,01
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	917	29,53%	716	31,68%	-200	-21,86
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	68	2,19%	69	3,07%	1	2,04
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	3.104	100,00%	2.261	100,00%	-843	-27,16

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

5.13 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Εξετάζοντας τα παρακάτω στατιστικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, αντιστοίχως κινήθηκε και η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου αποτελώντας ακόμα ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της βαθιάς ύφεσης που περιήλθε η χώρα κατά τα έτη 2008 – 2014. Η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου έχοντας αντιθέτως πολύ μεγαλύτερη συμμετοχής στην συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία εμφάνισε πτώση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της τάξης του -27% μειούμενη από 7,2 δις ευρώ στα 5,3 δις ευρώ. Πιο αναλυτικά στα υπό εξέταση έτη η μείωση, σε απόλυτους αριθμούς άγγιξε τα 2 δις ευρώ. Ιδιαίτερα αρνητικό συμπέρασμα των παρακάτω στατιστικών στοιχείων εξάγεται από το γεγονός ότι ο κλάδος ο οποίος χωροταξικά θα έπρεπε να μην βοηθάει στην μεγάλη πτώση, όπως είναι ο κλάδος της αλιείας, την

δεδομένη χρονική περίοδο εμφανίζει πτώση ρεκόρ κοντά στο -21%. Ωστόσο, θετικό σημείο αποτελεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό πτώσης δεν ξεπερνά το -41%.

Πίνακας 16: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	168	2,32%	132	2,49%	-36	-21,44
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	425	5,87%	379	7,16%	-45	-10,66
Κατασκευές	346	4,79%	205	3,87%	-142	-40,88
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	3.783	52,33%	2.610	49,29%	-1.174	-31,02
Ενημέρωση και επικοινωνία	88	1,22%	52	0,98%	-36	-41,15
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	138	1,91%	105	1,98%	-34	-24,29
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	675	9,34%	716	13,52%	40	5,96
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	197	2,72%	134	2,54%	-63	-31,79
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	1.169	16,17%	787	14,86%	-383	-32,73
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	240	3,32%	175	3,31%	-65	-26,92
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	7.230	100,00%	5.294	100,00%	-1.936	-26,78

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Τέλος, όσο αφορά την περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου ο κλάδος που εμφανίζει ισχυρότατη άνοδο της τάξης του +6% είναι ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας. Κλάδος που όπως αναφέρθηκε παραπάνω σχετίζεται με τον

τουρισμό και την συναφής εκμετάλλευση. Αξίζει να γίνει αναφορά, πώς σύμφωνα με τον ΕΟΤ, κατά τα έτη της κρίσης 2008 – 2014 η Ελλάδα κατέλαβε την 15^η θέση σε παγκόσμια κατάταξη τουρισμού εμφανίζοντας αύξηση μεγαλύτερη του 50%, ήτοι από 15 εκ. καταγεγραμμένων τουριστών σε >22 εκ. τουρίστες (ΕΟΤ – Χατζηδάκης, 2015).

Σύμφωνα με τα στατιστικά του ΕΟΤ μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου εκμεταλλεύτηκε με τον καλύτερο τρόπο την ραγδαία αύξηση του τουρισμού κατά τα έτη της βαθιάς κρίσης, δίνοντας σημαντικό βάρος στις τουριστικές δραστηριότητες.

5.14 Η παραγωγικότητα της Περιφέρειας Κρήτης

Τέλος, εξετάζοντας την Περιφέρεια της Κρήτης κατά τα έτη 2008 – 2014, εμφανίζει μείωση της μέσης κατάστασης της συνολικής εικόνας, με ποσοστό μείωσης της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της τάξης του -26%. Σε απόλυτους αριθμούς το ποσοστό μεταφράζεται από σχεδόν 10.5 δις ευρώ που είχε προ κρίσης σε 7.7 δις ευρώ. Ιδιαίτερα αρνητικά εξόφθαλμα σημεία ποσοστιαίας μείωσης ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας είναι εφ' ενός μεν, ο Κατασκευαστικός κλάδος, με ποσοστό μείωσης που άγγιξε το -65%. Αφ' ετέρου δε, ο γεωργικός, δασοκομικός και αλιευτικός κλάδος, που βάσει τοποθεσίας, θα έπρεπε αν μη τι άλλο να συμβάλει θετικώς κατά την περίοδο της βαθιάς κρίσης που βίωσε η χώρα κατά τα έτη 2008 – 2014. Αντιθέτως, εμφανίστηκε ισχυρότατη (σε σχέση με την συνολική εικόνα) μείωση της τάξης περίπου του -30%.

Θετικό σημείο της Περιφέρειας της Κρήτης αποτελεί ότι αρκετοί κλάδοι εμφάνισαν θετικό ισοζύγιο στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, ξεχωρίζοντας οι κλάδοι που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως είναι η διαχείριση ακίνητης περιουσίας [+3.3%] και ο κλάδος διασκέδασης/ ψυχαγωγίας [~+2%] ενδυναμώνοντας κατά πολύ τα ποσοστά συμμετοχής τους αγγίζοντας ακόμα σε +40%. Επίσης θετική εξέλιξη στα υπό εξέταση έτη αποτελεί ο Χρηματοοικονομικός κλάδος ο οποίος εμφανίζει την μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση Ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, φτάνοντας το ποσοστό +5,1%

Πίνακας 17: Μεταβολές Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, Περιφέρειας Κρήτης 2008-2014

Κλάδοι	2008	Συμμετοχή	2014	Συμμετοχή	Μεταβολή 2008-2014	% Μεταβολή
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	648	6,21%	461	6,00%	-187	-28,89
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	758	7,26%	736	9,58%	-22	-2,84
Κατασκευές	711	6,81%	221	2,88%	-490	-68,90
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	3.733	35,78%	2.660	34,64%	-1.072	-28,73
Ενημέρωση και επικοινωνία	225	2,15%	141	1,84%	-83	-37,11
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	261	2,51%	275	3,58%	13	5,13
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.016	9,74%	1.048	13,64%	32	3,10
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	468	4,49%	283	3,68%	-186	-39,61
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.223	21,30%	1.457	18,97%	-766	-34,47
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία και λοιπές δραστηριότητες	391	3,75%	398	5,19%	7	1,86
Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	10.433	100,00%	7.679	100,00%	-2.754	-26,39

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Κεφάλαιο 6 – Σύγκριση της Παραγωγικότητας της Εργασίας ανάμεσα στις Ελληνικές Περιφέρειες

Σε αυτό το κεφάλαιο παρατίθενται οι ειδικότεροι στόχοι οι οποίοι αποτελούν μια συγκριτική θεώρηση των βασικών μεγεθών ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας. Παρακάτω εμφανίζεται αναλυτικός πίνακας [πηγή: ΕΛΣΤΑΤ] όπου παρουσιάζεται αναλυτικά η παραγωγικότητα της εργασίας κατά τα έτη της κρίσης 2008 – 2014 συνολικά της Ελλάδας και αναλυτικά στις επιμέρους περιφέρειες που αναλύθηκαν παραπάνω σε όρους Ακαθάριστης Προστιθέμενης αξίας.

Πιο αναλυτικά, στον παρακάτω Πίνακα 18, διακρίνεται η πτώση της μέσης παραγωγικότητα της χώρας σε μέσο ποσοστό της τάξης του -3%.

Οι Περιφέρειες οι οποίες εμφάνισαν πολύ μεγάλη πτώση κατά την διάρκεια της κρίσης 2008 – 2014, είναι οι Νησιωτικές περιφέρειες και πιο συγκεκριμένα η Περιφέρεια Ιονίου, Περιφέρεια Βορείου καθώς και Νοτίου Αιγαίου με κατακόρυφη πτώση της τάξης του -16% και -17% αντίστοιχα.

Σε ελαφρώς αρνητικά έως και στάσιμα ποσοστά μεταβολής παραγωγικότητας της εργασίας, εμφανίστηκαν μόνο οι περιφέρειες Ηπείρου και Πελοποννήσου με ποσοστά της τάξης του -2% στο 0% αντίστοιχα.

Τέλος, σε όρους μέτρησης Δείκτη Παραγωγικότητας της Εργασίας σε θετικά επίπεδα εμφάνισαν μόλις τρεις Περιφέρειες, όπως οι Αττικής, Θεσσαλίας και Δυτικής Μακεδονίας με ποσοστά της τάξης του +1%, +3% και +16% αντίστοιχα.

Να σημειώσουμε εδώ πως για τον υπολογισμό του δείκτη, χρησιμοποιήσαμε τα εξής στοιχεία από τους λογαριασμούς της ΕΛΣΤΑΤ: 1) το σύνολο της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας των κλάδων παραγωγής ανά περιφέρεια δια 2) τις συνολικές ώρες εργασίας των απασχολούμενων. Η ΕΛΣΤΑΤ διαθέτει τον μέσο όρο ωρών εργασίας ανά εβδομάδα ο οποίος και πολλαπλασιάστηκε επί πενήντα δυο (52).

Πίνακας 18: Δείκτης Παραγωγικότητας της Εργασίας ανά Περιφέρεια της Ελλάδας 2008-2014

ΔΠΕ	2008	2012	2014	Δ % 2008 - 2014
ΕΛΛΑΔΑ	22,75	22,47	22,00	-3%
01 Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	17,39	17,09	15,15	-13%
02 Κεντρική Μακεδονία	19,37	19,33	18,62	-4%
03 Δυτική Μακεδονία	20,22	25,68	23,53	16%
04 Ήπειρος	16,30	15,82	15,96	-2%
05 Θεσσαλία	18,15	17,14	18,66	3%
06 Ιόνιοι Νήσοι	21,55	18,06	17,85	-17%
07 Δυτική Ελλάδα	18,43	17,46	17,07	-7%
08 Στερεά Ελλάδα	20,92	21,55	18,44	-12%
09 Αττική	28,64	29,31	28,88	1%
10 Πελοπόννησος	17,88	17,85	17,87	0%
11 Βόρειο Αιγαίο	20,43	16,97	16,99	-17%
12 Νότιο Αιγαίο	23,87	19,15	20,10	-16%
13 Κρήτη	18,20	16,63	17,05	-6%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Παρακάτω παρατίθεται αναλυτικός Πίνακας 19, με τις συνολικές ώρες εργασίας που χρησιμοποιήθηκαν για να παραχθεί εργασία συνολικά στην χώρα κατά τα έτη 2008 – 2014 καθώς επίσης και αναλυτικά σε κάθε επί μέρους περιφέρεια της.

Σε αυτό το σημείο εξάγεται το συμπέρασμα ότι δεν υπάρχουν μεγάλες διακυμάνσεις και διαφορές ως προς τις ώρες οι οποίες αντιστοιχούν σε όλες τις επί μέρους περιφέρειες της Ελλάδας. Το μέσο ποσοστό μείωσης των Ωρών εργασίας ανά περιφέρεια είναι εξαιρετικά μεγάλο και ανέρχεται σε ποσοστό μείωσης της τάξης του -24% δίχως να υπάρχει καμία ουσιώδης διαφορά στις περιφέρειες της χώρας.

Πίνακας 19: Ώρες εργασίας ανά Περιφέρεια 2008-2014

ΩΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	2008	2012*	2014*	Μεταβολή 2008-2014	Δ % 2008 - 2014
ΕΛΛΑΔΑ	9.400.218.984	7.519.335.044	7.143.672.640	-2.256.546.344	-24,01%
01 Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	480.284.688	391.860.196	402.431.640	-77.853.048	-16,21%
02 Κεντρική Μακεδονία	1.519.161.332	1.179.785.100	1.125.834.944	-393.326.388	-25,89%
03 Δυτική Μακεδονία	209.840.020	162.582.992	162.815.640	-47.024.380	-22,41%
04 Ήπειρος	279.559.956	233.895.324	218.440.092	-61.119.864	-21,86%
05 Θεσσαλία	593.181.160	490.741.784	426.182.692	-166.998.468	-28,15%
06 Ιόνιοι Νήσοι	185.431.480	159.557.476	152.096.828	-33.334.652	-17,98%
07 Δυτική Ελλάδα	544.938.472	453.440.468	427.008.712	-117.929.760	-21,64%
08 Στερεά Ελλάδα	459.573.764	353.915.848	372.336.432	-87.237.332	-18,98%
09 Αττική	3.600.772.032	2.794.016.836	2.630.310.852	-970.461.180	-26,95%
10 Πελοπόννησος	499.207.956	409.439.368	379.297.204	-119.910.752	-24,02%
11 Βόρειο Αιγαίο	151.944.884	139.458.748	133.096.288	-18.848.596	-12,40%
12 Νότιο Αιγαίο	302.942.952	280.566.624	263.354.416	-39.588.536	-13,07%
13 Κρήτη	573.380.288	470.074.280	450.466.900	-122.913.388	-21,44%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Καταλήγοντας σε αυτό το σημείο, όπως είχε αναφερθεί στα αρχικά κεφάλαια το επίπεδο ευρωστίας και ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας μπορεί να αξιολογηθεί με έναν από τους κύριους δείκτες μέτρησης της Εθνικής οικονομίας όπως είναι η παραγωγικότητα της εργασίας και υπολογίζεται από τον λόγο της Ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας προς την ποσότητα εργασίας. Έτσι λαμβάνοντας υπόψη:

- Την δραστική μείωση της Ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε ποσοστά που αγγίζει το -24%,
- Την ισχυρή μείωση των Ωρών εργασίας σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδος (εκτός από τις Περιφέρειες Αττικής Θεσσαλίας και Δυτικής Μακεδονίας) με ποσοστά τα οποία άγγιζαν το -17%,
- Συν το γεγονός της μείωσης του εργατικού δυναμικού της χώρας σε ποσοστό κατά -23%

Καταλήγουμε στην επιβεβαίωση και απόλυτη δικαιολόγηση της μείωσης του δείκτη Παραγωγικότητας της Εργασίας στην Ελλάδα από το έτος 2008 που εκκίνησε η ύφεση, έως και το 2014 (τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ).

Κεφάλαιο 7 – Η κατάσταση στην Ε.Ε και τον κόσμο σε σύγκριση με τις Ελληνικές Περιφέρειες

7.1 Η ελληνική πραγματικότητα σε σύγκριση με τη κατάσταση στην Ευρώπη αλλά και διεθνώς

Σε μια προσπάθεια σύγκρισης της παραγωγικότητας της εργασίας των ελλήνων, σε σχέση με άλλους ευρωπαίους εργαζόμενους αλλά και σε μια αποτύπωση της τάσης διεθνώς, χρήσιμο εργαλείο αποτελούν τα δεδομένα του ΟΟΣΑ, τα οποία δείχνουν πως οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα, το έτος 2015 απασχολήθηκαν κατά μέσο όρο 2.042 ώρες τον χρόνο ο καθένας τους. Αυτό σημαίνει πως κατατάσσονται στη πρώτη θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη Τετάρτη παγκοσμίως, έπειτα από τους από τους εργαζόμενους σε Μεξικό, Κόστα Ρίκα και Ν. Κορέα. Στον αντίποδα, οι εργαζόμενοι στην Γερμανία τη χώρα με το μεγαλύτερο ΑΕΠ στην Ευρώπη εργάστηκαν το 2015 κατά μέσο όρο 1.371 ώρες (OECD, 2016).

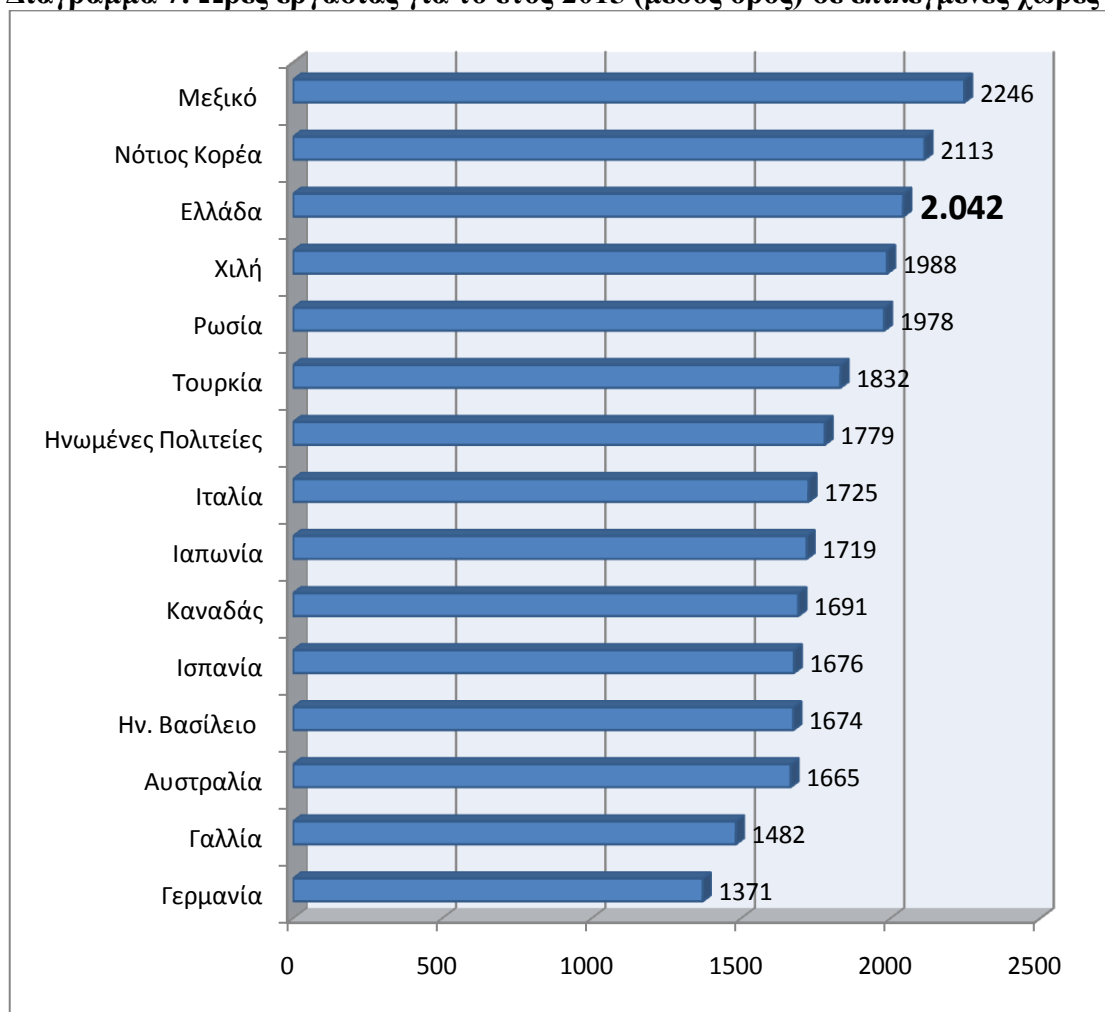
Αναφορικά με την Ευρωπαϊκή ήπειρο, οι έλληνες όπως είδαμε κατατάσσονται στη πρώτη θέση της σχετικής κατάταξης, με τους εργαζόμενους στη Ρωσία να ακολουθούν με 1.978 ώρες μ.ο. ετησίως, τους Πολωνούς με μ.ο. 1.963 ώρες, τους Λετονούς με 1.903 μ.ο. ώρες και τους Ισλανδούς με μ.ο. 1.880 ώρες εργασίας. Η απόκλιση μάλιστα μεγαλώνει ακόμα περισσότερο σε σύγκριση με τους εργαζόμενους των χωρών της ζώνης του ευρώ, αφού εκτός από τους εργαζόμενους της Γερμανίας που είδαμε προηγούμενα, οι ολλανδοί εργάζονται 1.419 ώρες, οι Νορβηγοί 1.424, οι Δανοί 1.457, οι Γάλλοι 1.482, και οι Ελβετοί 1.590 ώρες.

Σε σύγκριση με άλλα κράτη του Νότου, που επίσης έπληξε η κρίση οι Έλληνες εμφανίζονται ξανά με περισσότερες ώρες ετησίως εργασίας. Χαρακτηριστικά οι Ισπανοί δούλεψαν το 2015 κατά μέσο όρο 1.691 ώρες, οι Ιταλοί 1.725 και οι Πορτογάλοι 1.868 ώρες. Στον υπόλοιπο κόσμο οι Γιαπωνέζοι και οι Αμερικανοί κυμαίνονται κοντά στον μέσο όρο του ΟΟΣΑ (1.766 ώρες) με 1.719 και 1.790 ώρες αντίστοιχα τον χρόνο.

Παρόλα αυτά η αμοιβή των ελλήνων για κάθε ώρα εργασίας είναι η χαμηλότερη στην Ευρωζώνη και μία από τις χαμηλότερες παγκοσμίως. Ειδικότερα, όπως προκύπτει πάλι από τα στοιχεία του ΟΟΣΑ, οι μέσες ετήσιες αμοιβές στη χώρα μας ανήλθαν το 2015 σε 25.211 δολάρια, όταν ο μέσος όρος στον ΟΟΣΑ ήταν 41.253 δολάρια. Η μέση αμοιβή ανά ώρα εργασίας ανέρχεται σε 12,34 δολάρια, στο μισό

σχεδόν του παγκόσμιου μέσου όρου (των χωρών του ΟΟΣΑ), δηλαδή των 23,36 δολαρίων. Η Υψηλότερη μέση αμοιβή ανά ώρα εργασίας καταγράφεται στο Λουξεμβούργο (40 δολάρια) και ακολουθεί η Ελβετία (με 36,73 δολάρια), η Νορβηγία (με 35,75 δολάρια), η Δανία (34,33 δολάρια), οι ΗΠΑ (32,8 δολάρια.), η Γερμανία (32,77 δολάρια), το Βέλγιο (30,95 δολάρια) η Αυστραλία (30,13 δολάρια) και η Αυστρία (με 28,36 δολάρια).

Διάγραμμα 7. Ώρες εργασίας για το έτος 2015 (μέσος όρος) σε επιλεγμένες χώρες

Πηγή OECD

Τα ανωτέρω, μαρτυρούν πως η παγκόσμια σύγκλιση και απόκλιση των τοπικών χωροταξικών διαφορών έχουν αναπτυχθεί παγκοσμίως αλλά και μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο εσωτερικό τους, με διαφορετικούς ρυθμούς.

Διάφοροι μελετητές που έχουν προσεγγίσει το ζήτημα καταλήγουν πως μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του ογδόντα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των ανισοτήτων μεταξύ των κρατών μελών αντιστοιχούσε στο ήμισυ των ανισοτήτων μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών και των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών στο εσωτερικό κάθε κράτους αντιπροσώπευε το άλλο μισό (Puga, 2001: 3-5).

Πιο πρόσφατα στοιχεία (Eurostat, 2013) δείχνουν πως τα αποτελέσματα της κρίσης είχε μεγαλύτερη επίδραση στις επονομαζόμενες μεταβατικές περιοχές όπου και το ΑΕΠ ανά κάτοικο το 2013 παρέμεινε χαμηλότερο από τα επίπεδα του 2007, ενώ στις ανεπτυγμένες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ΑΕΠ ανά κάτοικο παρέμεινε στα υψηλά του 2007 εάν και η οικονομική δραστηριότητα το 2013 ήταν λίγο υψηλότερη από αυτή που είχε σημειωθεί έως το 2008.

Οι Περιφερειακές ανισότητες, τόσο στο εσωτερικό των χωρών, όσο και μεταξύ Περιφερειών διαφορετικών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελούν ένα μείζον πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αποτέλεσμα την ανισοκατανομή πλούτου και οικονομικής ανάπτυξης το οποίο επηρεάζει και την σταθερότητα σε ορισμένες χώρες, όπως πρόσφατα την Ισπανία με το θέμα της Καταλονίας (απόσχιση/ανεξαρτησία)

Πλήθος ερευνών αναδεικνύουν τις ανισότητες ανάμεσα στις Περιφέρειες της Ευρώπης, από την απαρχή της σύστασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για αυτό το λόγο η Ένωση καθιέρωσε ως τομέα προτεραιότητας την **Πολιτική της Συνοχής**.

7.2 Η Πολιτικής της Συνοχής

Η πολιτική συνοχής είναι η βασική πολιτική επενδύσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σκοπός της είναι να στηρίζει τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, την οικονομική ανάπτυξη, τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των πολιτών σε όλες τις περιφέρειες και τις πόλεις της ΕΕ. Στοχεύει μάλιστα στην αλληλεγγύη μεταξύ των Κρατών Μελών της ΕΕ, στη σύγκλιση των Περιφερειών μεταξύ τους και στη μείωση των αναπτυξιακών ανισοτήτων και γενικότερα των οικονομικών, κοινωνικών και εδαφικών διαφορών τους.

Δύο από τα βασικότερα νέα στοιχεία της πολιτικής συνοχής της ΕΕ για την περίοδο 2014 2020 είναι πρώτον, οι στρατηγικές Έρευνας και Καινοτομίας για την

Έξυπνη Εξειδίκευση οι οποίες στοχεύουν σε έναν αναπτυξιακό οικονομικό μετασχηματισμό με χωρική διάσταση μέσω:

- Εστίασης της στήριξης της πολιτικής και των επενδύσεων σε κύριες εθνικές/ περιφερειακές προτεραιότητες, προκλήσεις και ανάγκες για ανάπτυξη βασισμένη στη γνώση
- Αξιοποίησης των δυνατοτήτων, ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και δυναμικής για αριστεία κάθε περιφέρειας/ χώρας
- Στήριξης της τεχνολογικής και πρακτικής καινοτομίας και της τόνωσης των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα
- Επίτευξης πλήρους συμμετοχής των εμπλεκόμενων παραγόντων και ενθάρρυνσης της καινοτομίας και του πειραματισμού
- σχεδίων που βασίζονται σε αποδείξεις, εύρωστων συστημάτων παρακολούθησης και αξιολόγησης

και δεύτερον η ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη χωρική και αστική ανάπτυξη που υλοποιείται μέσω εργαλείων:

- Τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία των τοπικών Κοινοτήτων
- Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων
- Ολοκληρωμένης βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Η πολιτική συνοχής συμβάλλει στην επίτευξη και άλλων πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις οποίες συμπληρώνει (π.χ. εκπαίδευση, απασχόληση, ενέργεια, περιβάλλον, έρευνα και καινοτομία κλπ.) και παρέχει τους απαραίτητους πόρους και το κατάλληλο επενδυτικό πλαίσιο για την υλοποίηση των στόχων της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, β, 2014: 3-7).

Η πολιτική συνοχής 2014 2020 έχει θεσπίσει 11 θεματικούς στόχους που στηρίζουν την ανάπτυξη για την συγκεκριμένη περίοδο:

1. Η ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας
2. Η ενίσχυση της πρόσβασης, της χρήσης και της ποιότητας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας
3. Η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ), και της αλιείας και των υδατοκαλλιεργειών (για το Ταμείο Αλιείας)
4. Η ενίσχυση της μετάβασης προς την οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς

5. Η προώθηση της προσαρμογής στις κλιματικές αλλαγές, της πρόληψης και της διαχείρισης του κινδύνου
6. Η προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων
7. Η προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και απομάκρυνση των σημείων συμφόρησης σε σημαντικά δίκτυα υποδομών
8. Η προώθηση της απασχόλησης και υποστήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων
9. Η προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας
10. Η επένδυση στην εκπαίδευση, τις δεξιότητες και στη δια βίου μάθηση
11. Η βελτίωση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης.

7.3 Η Υφιστάμενη κατάσταση σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο

Η διασφάλιση της ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς βρίσκεται στο επίκεντρο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», που σκοπό έχει να διασφαλίσει ότι τα οφέλη της οικονομικής ανάπτυξης θα εξαπλωθούν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας σε όλες τις Περιφέρειες της Ένωσης. Ωστόσο, τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δείχνουν, πώς η ανισότητα μεταξύ των Περιφερειών της Ένωσης παραμένει και αυξάνεται.

Ανησυχητικό είναι μάλιστα το γεγονός πως η σοβαρή υλική στέρηση είναι υψηλότερη στις πόλεις, στα προάστια και στις αγροτικές περιοχές των λιγότερο αναπτυγμένων κρατών μελών. Το 11 % του πληθυσμού είχε εντοπιστεί να παρουσιάζει σοβαρή υλική στέρηση στην ΕΕ-27 το 2005. Αυτό μειώθηκε στο 8 % το 2009, αλλά λόγω της κρίσης αυξήθηκε πάλι στο 11 % το 2012. Υπάρχει στενή σχέση μεταξύ του μέτρου και των επιπέδων εισοδήματος και της οικονομικής ανάπτυξης των χωρών. Υψηλότερα ποσοστά παρουσιάζονται σε Βουλγαρία (44 %), Ρουμανία (30 %), Λετονία και Ουγγαρία (26 % και στις δύο). Σε Βουλγαρία, Ρουμανία και Ουγγαρία, τα ποσοστά στέρησης είναι πολύ χαμηλότερα στις πόλεις — 12 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα στη Βουλγαρία και 8 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα σε Ρουμανία και Ουγγαρία. Αντιθέτως, σε πόλεις της Αυστρίας, της Ιρλανδίας, του Ηνωμένου Βασιλείου και του Βελγίου, τα ποσοστά στέρησης κυμαίνονται μεταξύ 8 % και 10 %, κατά μέσο όρο 5 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από την υπόλοιπη χώρα.

Κατά το χρονικό διάστημα 2008-2012, το ποσοστό στέρησης αυξήθηκε κατά 7–8 ποσοστιαίες μονάδες σε Ελλάδα, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία και Ιταλία. Στις δύο χώρες της Βαλτικής και στην Ελλάδα, το ποσοστό στέρησης αυξήθηκε περισσότερο στις πόλεις, ενώ στην Ιταλία και την Ουγγαρία αυξήθηκε περισσότερο σε περιοχές που βρίσκονται εκτός πόλεων. Σε Αυστρία, Ρουμανία και Πολωνία, τα ποσοστά στέρησης μειώθηκαν κατά 2 έως 4 ποσοστιαίες μονάδες. Σε Πολωνία και Ρουμανία, τα ποσοστά στις πόλεις, στα προάστια και στις αγροτικές περιοχές μειώθηκαν κατά πάνω από 5 ποσοστιαίες μονάδες (σε σύγκριση με 3 ποσοστιαίες μονάδες σε πόλεις στην πρώτη και μηδέν στη δεύτερη). Σε γενικές γραμμές, η σοβαρή υλική στέρηση παραμένει υψηλότερη στα λιγότερο αναπτυγμένα κράτη μέλη, ιδίως στις αγροτικές περιοχές, στις πόλεις και στα προάστια. Σε πιο ανεπτυγμένα κράτη μέλη, η στέρηση τείνει να είναι χαμηλότερη, αλλά υψηλότερη στις πόλεις από οπουδήποτε αλλού. Η κρίση έχει οδηγήσει σε σημαντικές αυξήσεις σε ότι αφορά τη στέρηση σε ορισμένα κράτη μέλη, αλλά δεν έχει αλλάξει αυτό το βασικό μοτίβο.

Συγκριτικά με τη στέρηση, η πολύ χαμηλή ένταση εργασίας είναι πιο ομοιόμορφα κατανομημένη σε όλη την ΕΕ. Το 2008, το ποσοστό των ατόμων που ζούσαν σε νοικοκυριά χαμηλής έντασης εργασίας, κυμάνθηκε από το 14 % στην Ιρλανδία έως το 5 % στην Κύπρο. Η κρίση οδήγησε σε αύξηση μεταξύ των 5 και των 10 ποσοστιαίων μονάδων έως το 2012 σε Λιθουανία, Λετονία, Ισπανία, Ελλάδα και Ιρλανδία. Κατά την ίδια περίοδο, υπήρξε μια μικρή μείωση στην Πολωνία και στη Γερμανία. Το ποσοστό της χαμηλής έντασης εργασίας είναι μεταξύ 5 και 9 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα σε πόλεις συγκριτικά με άλλες περιοχές σε Βουλγαρία, Ιρλανδία, Λιθουανία, Σλοβακία, Ουγγαρία και Κροατία. Αντίθετα, αυτό παρουσιάζει αύξηση της τάξης των 5 ποσοστιαίων μονάδων στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Δανία, στη Γερμανία, στο Βέλγιο και στην Αυστρία. Ως εκ τούτου, σε γενικές γραμμές, η χαμηλή ένταση εργασίας είναι περισσότερο διαδεδομένη στις πόλεις των πιο αναπτυγμένων κρατών μέλη, με εξαίρεση την Ιρλανδία. Αυτή η αντιπαράθεση της ανεργίας στις πόλεις με τις πολλές ευκαιρίες απασχόλησης που προσφέρουν μερικές φορές, αναφέρεται ως αστικό παράδοξο. Η κρίση φαίνεται να έχει μικρή επίδραση σε αυτό το μοτίβο. Οι αυξήσεις στην χαμηλή ένταση εργασίας ήταν υψηλότερες στις πόλεις από ότι σε άλλες περιοχές σε Ελλάδα, Σουηδία, Πορτογαλία και Αυστρία. Στη Γερμανία, το ποσοστό στις πόλεις δεν παρουσίασε αλλαγή, αλλά και σε άλλες περιοχές, αυτό μειώθηκε κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες. Στην Τσεχική Δημοκρατία, συνέβη το ακριβώς αντίθετο.

Το ποσοστό κινδύνου στα οικονομικής επισφάλειας είναι ένας σχετικός τρόπος μέτρησης της φτώχειας. Στο διάστημα από 2008 έως 2012, τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας αυξήθηκαν σε 17 κράτη μέλη. Συνολικά σε ολόκληρη την ΕΕ, τα ποσοστά αυξήθηκαν περισσότερο στις πόλεις (κατά 1 ποσοστιαία μονάδα κατά μέσο όρο) σε σχέση με άλλες περιοχές (0,3 της εκατοστιαίας μονάδας). **Η διαφορά ήταν ιδιαίτερα μεγάλη στην Ελλάδα, όπου το ποσοστό αυξήθηκε κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες στις πόλεις και κατά 1 ποσοστιαία μονάδα σε άλλες περιοχές.** Το ποσοστά κινδύνου φτώχειας σε πόλεις της Γερμανίας αυξήθηκε κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες και στην Αυστρία κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες. Το ποσοστά κινδύνου φτώχειας σε πόλεις των Κάτω Χωρών αυξήθηκε κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ σε άλλες περιοχές μειώθηκε κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες. Ως αποτέλεσμα, το 2012, τα ποσοστά στις πόλεις ήταν υψηλότερα από άλλες περιοχές, ενώ το 2008 ήταν χαμηλότερα. Λόγω της έντονης εδαφικής διάστασης στα ποσοστά με κίνδυνο φτώχειας, τα επίπεδα των εθνικών δεικτών υποθάλπουν σημαντικές διαφορές. Οι πολιτικές ως προς την αντιμετώπιση της φτώχειας θα μπορούσαν να επωφεληθούν από μια πιο λεπτομερή γεωγραφική ανάλυση της επικρατούσας κατάστασης και από τους κύριους καθοριστικούς παράγοντες. Αυτός είναι ο λόγος που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μαζί με την ESPON και την Παγκόσμια Τράπεζα έχουν ξεκινήσει μία προσπάθεια για να δημιουργήσουν πιο λεπτομερείς χάρτες σχετικά με το επίπεδο φτώχειας που αναλογεί σε κάθε κράτος μέλος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, α, 2014: 71-77).

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Παρόλο που τέθηκε ως στόχος των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της εγχώριας παραγωγής, ο στόχος αυτός δεν επιτεύχθηκε και ο βασικότερος παράγοντας είναι πως η μείωση του μοναδιαίου κόστους επιτυγχάνεται λόγω της μισθολογικής μείωσης και όχι μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας.

Το χαμηλό επίπεδο της ελληνικής παραγωγικότητας αντισταθμίζεται μεν από την αύξηση των ωρών απασχόλησης, η οποία αγγίζει πρωτοφανή μεγέθη όπως είδαμε σε παγκόσμιο επίπεδο, ωστόσο η εντατικοποίηση της εργασίας έχει πεπερασμένα όρια, τις φυσικές δηλαδή αντοχές των εργαζομένων. Για αυτό το λόγο μια ουσιαστική και σταθερή αύξηση της παραγωγικότητας μπορεί να προκύψει μόνο μέσω της τεχνολογικής προόδου, της αύξησης των δαπανών σε έρευνα και ανάπτυξη, της ανάπτυξης των κλάδων-κλειδιών της ελληνικής οικονομίας, την επίτευξη εσωτερικών οικονομιών κλίμακας μέσω της διεύρυνσης του ενδοκλαδικού εμπορίου και τέλος της στοχευόμενης ανάπτυξης κλάδων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Ακολουθούν ορισμένα από τα βασικά συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

Η πρόοδος που είχε επιτευχθεί από το 2000 έως το 2008 αναστράφηκε πλήρως καθώς από 98,4% που ανερχόταν η Παραγωγικότητα της Εργασίας ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα, σε σχέση με το μέσο κοινοτικό όρο το 2008, έως το 2016 μειώθηκε στο 81%. Ενώ και η Παραγωγικότητα Εργασίας της Ελλάδας ως ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, η οποία ανερχόταν στο 78,5% του μέσου όρου της ΕΕ το 2008 έπεσε στο 65,1% το 2016. Με τις τιμές αυτές η Ελλάδα κατατάσσεται το 2016 στην 17η και 20η θέση αντίστοιχα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η ποιότητα του ανθρώπινου παράγοντα, η υιοθέτηση καινοτομιών και η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στη παραγωγική διαδικασία καθώς και η ποιότητα των θεσμών και των πολιτικών που επιδρούν είτε μέσα από την επέκταση της εισροής κεφαλαίων στην παραγωγική διαδικασία είτε μέσα από μια άμεση επίδραση στην αποτελεσματικότητα και στις τεχνολογικές μεταβολές, είναι μερικοί από τους παράγοντες που επιδρούν καθοριστικά στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Οι περικοπές στις αμοιβές των εργαζόμενων δεν συνέβαλλαν στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας καθώς δεν ήταν το μισθολογικό κόστος της παραγωγής αυτό που έθετε εμπόδια στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και μάλιστα οι μειώσεις στο εισόδημα, στο πλαίσιο της πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης

δεν υπηρέτησαν τελικά τον στόχο της δημοσιονομικής πολιτικής καθώς οι περικοπές που επεβλήθησαν ήταν υπερβολικές και άσκοπες αφού ξεπερνούσαν το αναγκαίο επίπεδο, οδήγησαν σε συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης και δραματική πτώση της κατανάλωσης, πυροδοτώντας με αυτό τον τρόπο ακόμη μεγαλύτερη ύφεση, που οδήγησε σε κατάρρευση των δημοσιονομικών εσόδων με βίαιες επιπτώσεις στις κοινωνικές παροχές.

Ακολουθούν ορισμένες προτάσεις που προέκυψαν στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Η χαμηλή ειδίκευση του παραγωγικού μας υποδείγματος και κατά προέκταση οι χαμηλοί μισθοί που αυτό επιφέρει στο όνομα μιας σε εισαγωγικά θεωρίας της ανταγωνιστικότητας οδηγούν στην υποβάθμιση μας στο διεθνές σύστημα καταμερισμού εργασίας. Η πρόταση μας λοιπόν οφείλει να κινηθεί στην αντίθετη κατεύθυνση. Πρόκειται για μια επιλογή στήριξης υψηλής ειδίκευσης, υψηλών μισθών και παραγωγικότητας της εργασίας, και κατά προέκταση υψηλών δαπανών στην έρευνα και εκπαίδευση που θα ευνοήσουν και θα στηρίξουν την δημιουργική επιχειρηματική πρωτοβουλία.

Χωρίς να εισέλθουμε σε θέματα αναδιανομής των πλεονασμάτων παγκοσμίως, θα αναφερθούμε όμως στη διάσταση της διανομής, ως εργαλείο αντιμετώπισης των ανισοτήτων που παρατηρήσαμε, ειδικά στο 7^ο Κεφάλαιο. Ο Atkinson σημειώνει, πως η πρόοδος στην καταπολέμηση της ανισότητας επιτυγχάνεται μέσα από μεταβολές των εισοδημάτων όπως αυτά διαμορφώνονται στην αγορά, αλλά και μέσα από το σύστημα φόρων και δαπανών (Atkinson, 2017: 435).

Η ανάπτυξη λοιπόν, οφείλει να στηριχθεί στη δημιουργία ενός νέου καινοτομικού προτύπου παραγωγής διαμέσου της αύξησης των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων και της αποτελεσματικής αναδιανομής του κοινωνικού κράτους. Η Ελλάδα οφείλει να αναστοχαστεί και να αναλογιστεί πού μπορεί να ειδικευτεί και να γίνει απαραίτητη στον αναδυόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Χρειάζεται λοιπόν να υπάρξει ένα σχέδιο ειδίκευσης της χώρας. Κατόπιν να προσανατολιστεί η οικονομική και εκπαιδευτική πολιτική στην επίτευξη αυτού του σχεδίου. Η χώρα υποχρεούται να αξιοποιήσει στο έπακρο τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, προκειμένου να βελτιώσει και να αυξήσει την παραγωγικότητα της γενικά και την παραγωγικότητα της εργασίας ειδικά. Παράλληλα πρέπει και μπορεί να ειδικευτεί σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως είναι τα νέου τύπου

αγροτικά προϊόντα καθώς και την επαναδραστηριοποίηση κλάδων ήπιας ή και βαριάς μεταποίησης που παραδοσιακά υφίσταντο στη χώρα. Βεβαίως δεν παραγνωρίζουμε την αναγκαιότητα ειδίκευσης σε τομείς όπως της πληροφορικής και της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής, όπως είναι η υψηλή ιατρική και η εκπαίδευση.

Τέλος μοχλό ανάπτυξης μπορεί να αποτελέσει και η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο καθώς και η ενίσχυση της μισθωτής εργασίας. Βλέπουμε πως ενώ στις ΗΠΑ προσανατολίζονται στην ενίσχυση των δαπανών του δημόσιου χώρου, στην ΕΕ οι κύριοι παίκτες αντιτάσσουν στην αύξηση των δαπανών, την εφαρμογή περιοριστικών μέτρων στις χώρες του Νότου, τη στιγμή που πρέπει να αυξηθεί η ζήτηση.

Η αποσύνδεση της μισθωτής εργασίας από την ανάπτυξη στηρίζεται στην πολιτική της προς τα κάτω κινητικότητας. Επιδιώκεται μια προσαρμογή μέσω της μείωσης των μισθών και των περιορισμό των δικαιωμάτων των μισθωτών, ολοένα και αυξανόμενη τα τελευταία είκοσι έτη.

Ειδικότερα μετά το 1989 δηλαδή, δημιουργήθηκαν επιπλέον όροι για την υποχώρηση αυτού που παραδοσιακά ονομάστηκε ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο (Rifkin, 1996: 15). Το κείνσιανό κράτος ευμάρειας, όπως το γνωρίζαμε, τείνει να εκλείψει και αυτό επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην απασχόληση και στην προστασία της μισθωτής εργασίας. Υπάρχει μια σαφής μετατόπιση από την φορντική οργάνωση της παραγωγής, της συνεργασίας και της σε ένα βαθμό κοινωνικής συναίνεσης, στις ευέλικτες μορφές παραγωγής των νέων εργασιακών σχέσεων που αίρουν όλο και περισσότερο τις εγγυήσεις στην απασχόληση. Ο Krugman σημειώνει πώς τα αποτελέσματα της αμφισβήτησης γίνονται αισθητά σε όλο τον κόσμο, με τρόπους φανερούς όσο και δυσδιάκριτους.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έγινε φανερό ότι οι συσχετισμοί δύναμης έχουν αλλάξει ουσιαστικά και προσαρμόζουν τις εργασιακές σχέσεις κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο στις υπάρχουσες νέες τεχνολογίες, οδηγώντας τις στην περίοδο της ευελιξίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αυξάνονται τα κέρδη, να υπάρχει πραγματική ανάπτυξη και ταυτόχρονα να αυξάνεται η ανεργία. Έχουμε για πρώτη φορά μια τόσο ισχυρή αποσύνδεση ανάμεσα στην ανάπτυξη και την απασχόληση (Krugman, 2008: 42).

Οι παρατηρήσεις αυτές μαρτυρούν ένα βαθύτερο υπολανθάνον φαινόμενο. Για να παραχθεί πλούτος χρειάζεται, σχεδόν ισομερώς, κεφάλαιο, ανθρώπινο

κεφάλαιο (και ανθρώπινο κεφάλαιο σημαίνει εκπαίδευση και δημόσια υγεία) και αποτελεσματικοί θεσμοί.

Όμως δυο από αυτούς τους τρεις όρους, το ανθρώπινο κεφάλαιο και οι θεσμοί, είναι δημιουργήματα του κράτους. Αποτελούν ό,τι οι οικονομολόγοι αποκαλούν κοινωνικές υποδομές μας. Εξαρτώνται από το γεγονός ότι κράτος θα είναι ο εγγυητής του κοινού καλού, χωρίς το οποίο η ατομική επιτυχία είναι αδύνατη. Αν η χώρα μας στερηθεί την ικανότητα να εφοδιάζεται με δημόσια αγαθά, τότε θα εγκλωβιστεί σε μια παγίδα φτώχειας.

Κλείνοντας μένει προς διερεύνηση η σχέση της συναλλαγματικής ισοτιμίας και του επιπέδου της παραγωγικότητας της εργασίας, ιδιαίτερα στην ελληνική περίπτωση όπου την νομισματική πολιτική την ασκεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Βιβλιογραφία

- Αντζουλάτος, Α. (2011). Κυβερνήσεις Χρηματαγορές και Μακροοικονομία, πλοήγηση στον κόσμο της οικονομίας και των αγορών. Αθήνα: Εκδόσεις Διπλογραφία.
- Atkinson, A. (2017). Ανισότητα, τι μπορεί να γίνει. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Γαβρόγλου, Σ. (2012). Ανταγωνιστικότητα, μισθοί και παραγωγικότητα. (http://www.eiead.gr/publications/docs/meleti%204_2012%20gavroglou%20paragogikotita.pdf)
- Γιαννίτσης, Τ. (2008). Τα επιτυχημένα αναπτυξιακά μοντέλα: Οι κρίσιμες διαφορές με την ελληνική αναπτυξιακή πολιτική, στο Σε αναζήτηση ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης (επιμ. Τ. Γιαννίτσης, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Γιαννίτσης, Τ. (2013). Η Ελλάδα στην Κρίση. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Γιαννίτσης Τ. και Ζωγραφάκης Σ. (2016). Ανισότητες, φτώχεια και οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Γλυτσός, Ν. (1988). Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα, ΚΕΠΕ, Αθήνα
- Eurostat (2013). Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2013/EU-28 R (<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6948381/KS-GQ-14-006-EN-N.pdf>)
- EOT - Χατζηδάκης, Α. (2015). Τάσεις της Τουριστικής κίνησης 2008-2015 (http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Xatzidakis_2015.pdf)
- Ευστράτογλου, Α. (2015). Οικονομική κρίση, ευέλικτες μορφές απασχόλησης και παραγωγικότητα στους κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Αθήνα: Εκδόσεις Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες 36.
- Ευστράτογλου, Α. (2015). Οικονομική κρίση, παραγωγικότητα και ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Αθήνα: Εκδόσεις Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Κείμενα Πολιτικής (Policy Briefs) / 10.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, α) (2014). Επενδύσεις για θέσεις εργασίας και ανάπτυξη. Περιφερειακή και Πολεοδομική Πολιτική Προώθηση της ανάπτυξης και της καλής διακυβέρνησης στις περιφέρειες και πόλεις της ΕΕ. Έκθεση για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion/6/6cr_el.pdf)
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή β) (2014). Μια εισαγωγή στην πολιτική συνοχής της ΕΕ 2014-2020 (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/basic/basic_2014_el.pdf)
- INE ΓΣΕΕ (2014). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση 2014 (http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/09/EKTESH_16-27082014.pdf)
- INE ΓΣΕΕ (2015). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση 2015 (http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2015/09/EKTHESI_2015.pdf)
- INE ΓΣΕΕ (2017). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση 2017 (http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2017/03/ETHSIA_EKTHESH_2017.pdf)

- Κοτζιάς, Ν. (2004). Το ενεργητικό δημοκρατικό κράτος. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Krugman, P. (2008). Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της ύφεσης. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- OECD Publications.(2001). Measuring productivity – OECD Manuel: measurement of aggregate and industry-level productivity growth.
- OECD (2015). OECD Employment Outlook 2015 (<http://ifuturo.org/documentacion/Employment%20outlook%202015.pdf>)
- OECD (2016). OECD Employment Outlook 2016 (<https://www.etui.org/content/download/23968/199377/file/OECD+report.pdf>)
- Puga, D. (2001). European regional policies in light of recent location theories (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.139.3187&rep=rep1&type=pdf>)
- Παϊταρίδης, Δ. (2015). Η εξέλιξη της παραγωγικότητας και οι επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Αθήνα: Εκδόσεις Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες 42.
- Πολύζος, Σ., Πετράκος, Γ. (2000). Διαπεριφερειακές αποστάσεις και παραγωγικότητα των περιφερειών: μια εμπειρική προσέγγιση , Τεχνικά Χρονικά ΙΙ ,20, 59-68.
- Rifkin, J. (1996). Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της, η δύση του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού και το χάσμα της μετά την αγορά εποχής. Αθήνα: Εκδόσεις «Νέα Σύνορα» - Α.Α. Λιβάνη
- Stiglitz, J. (2009). Αρχές της Μακροοικονομικής. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης
- Φωτόπουλος Γ και Δρουκόπουλος Β (2008). Η Διάρθρωση, μετασχηματισμοί και η παραγωγικότητα της Ελληνικής οικονομίας: μια κλαδική προσέγγιση. Δημοσιεύτηκε στο Τ. Γιαννίτσης (επιμέλεια) 2008, Ελληνική Οικονομία: Κρίσιμα Ζητήματα Οικονομικής Πολιτικής. Εκδόσεις Ιστορικού Αρχείου της Alpha Bank, (σελ. 223-264).

Παράρτημα

Πίνακας Π.1 : Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2008-2016

Χώρες	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ΕΥ(28)	13.071.822.200	12.315.808.700	12.827.959.800	13.200.971.100	13.463.405.200	13.577.271.000	14.044.690.500	14.797.443.800	14.907.852.200
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	2.561.740.000	2.460.280.000	2.580.060.000	2.703.120.000	2.758.260.000	2.826.240.000	2.932.470.000	3.043.650.000	3.144.050.000
ΗΝ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	1.974.766.400	1.716.766.600	1.841.691.900	1.883.972.400	2.078.292.500	2.063.624.800	2.278.894.000	2.602.139.600	2.395.801.000
ΓΑΛΛΙΑ	1.995.850.000	1.939.017.000	1.998.481.000	2.059.284.000	2.086.929.000	2.115.256.000	2.147.609.000	2.194.243.000	2.228.857.000
ΙΤΑΛΙΑ	1.632.150.800	1.572.878.300	1.604.514.500	1.637.462.900	1.613.265.000	1.604.599.100	1.621.827.200	1.652.152.500	1.680.522.800
ΙΣΠΑΝΙΑ	1.116.225.000	1.079.052.000	1.080.935.000	1.070.449.000	1.039.815.000	1.025.693.000	1.037.820.000	1.079.998.000	1.118.522.000
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	639.163.000	617.540.000	631.512.000	642.929.000	645.164.000	652.748.000	663.008.000	683.457.000	702.641.000
ΣΟΥΗΔΙΑ	352.317.100	309.678.700	369.076.600	404.945.500	423.340.700	435.752.100	432.691.100	449.014.800	465.186.200
ΠΟΛΩΝΙΑ	366.182.300	317.082.900	361.803.900	380.241.700	389.376.800	394.733.800	411.005.200	430.054.700	425.980.200
ΒΕΛΓΙΟ	354.065.900	348.781.100	365.100.500	379.106.300	387.500.100	392.339.800	400.288.200	410.435.200	423.048.400
ΑΥΣΤΡΙΑ	293.761.900	288.044.000	295.896.600	310.128.700	318.653.000	323.910.200	333.062.600	344.493.200	353.296.900
ΔΑΝΙΑ	241.613.500	231.278.100	243.165.400	247.879.900	254.578.000	258.742.700	265.757.000	271.777.700	277.489.100
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	187.756.200	170.096.900	167.583.200	171.939.200	175.561.100	180.298.300	194.537.200	262.037.400	275.567.100
ΦΙΝΛΑΔΙΑ	193.711.000	181.029.000	187.100.000	196.869.000	199.793.000	203.338.000	205.474.000	209.581.000	215.615.000
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	178.872.600	175.448.200	179.929.800	176.166.600	168.398.000	170.269.300	173.079.100	179.809.100	185.179.500
ΤΣΕΧΙΑ	161.313.100	148.682.000	156.718.200	164.040.500	161.434.300	157.741.600	156.660.000	168.473.300	176.564.300
ΕΛΛΑΔΑ	241.990.400	237.534.200	226.031.400	207.028.900	191.203.900	180.654.300	178.656.500	176.312.000	174.199.300
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	146.106.000	124.141.000	125.735.600	132.590.000	133.511.400	144.253.500	150.357.500	160.313.700	169.771.500
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	108.121.500	94.262.500	98.826.000	101.317.000	99.502.400	101.886.600	105.573.900	110.722.900	113.730.800
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	66.002.800	64.023.100	67.577.300	70.627.200	72.703.500	74.169.900	76.087.800	78.896.400	81.154.000
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	38.128.600	36.976.500	40.177.800	43.164.600	44.112.100	46.499.600	49.993.000	52.101.900	53.004.800
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	37.200.100	37.317.700	38.230.500	41.292.000	41.947.200	42.011.500	42.762.200	45.286.500	48.128.600
ΚΡΟΑΤΙΑ	48.129.800	45.090.700	45.128.000	44.807.900	43.996.100	43.725.000	43.391.300	44.521.700	46.382.100
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	37.951.200	36.166.200	36.252.400	36.896.300	36.076.100	36.239.200	37.614.900	38.836.600	40.418.100
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	32.696.300	26.934.800	28.027.700	31.275.300	33.348.500	34.959.600	36.568.300	37.426.600	38.668.300
ΛΕΤΟΝΙΑ	24.354.800	18.749.300	17.788.600	20.202.300	22.058.400	22.874.000	23.681.500	24.353.100	24.926.700
ΕΣΘΟΝΙΑ	16.517.300	14.145.900	14.716.500	16.667.600	17.934.900	18.932.300	19.766.300	20.347.700	21.098.300
ΚΥΠΡΟΣ	19.006.200	18.673.500	19.299.500	19.731.000	19.489.700	18.140.500	17.605.900	17.742.000	18.122.500
ΜΑΛΤΑ	6.128.700	6.138.600	6.599.500	6.836.200	7.160.600	7.638.500	8.449.100	9.266.100	9.926.600
ΣΥΝΟΛΟ	47.781.829.500	45.287.526.700	47.014.758.600	48.336.272.300	49.149.101.800	49.569.306.800	51.162.146.400	53.721.228.700	54.297.502.700